

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ**

Науковий збірник

Випуск 4

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Соколенко Ольга Леонідівна – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Члени редакційної колегії:

Алексєєнко І.Г., доктор політичних наук, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного, трудового і господарського права, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Булат Є.А., доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного, трудового і господарського права, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Вишня В.Б., доктор технічних наук, професор, начальник кафедри спеціальної техніки та інформаційних технологій, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Гонимовський В.С., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного і кримінального права, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Дрозд В.Г., доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник, Начальник 3-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності, Міністерство ДНДІ МВС України

Легеза Є.О., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та митного права, Університет митної справи та фінансів

Ліпинський В.В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного та митного права, Університет митної справи та фінансів

Лютіков П.С., доктор юридичних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри адміністративного та митного права, Університет митної справи та фінансів

Макушев П.В., доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету, Дніпровський гуманітарний університет
Мацей Борский, доктор філософії, декан факультету адміністрування та менеджменту, Університет Humanitas, Сосновець (Республіка Польща)

Мінченко С.І., доктор юридичних наук, професор, Перший проректор з навчально-методичної та наукової роботи, Національна академія прокуратури України

Патерило І.В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, трудового і господарського права, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пиріг І.В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Сачко О.В., доктор юридичних наук, доцент кафедри адміністративного і кримінального права, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Столітній А.В., доктор юридичних наук, керівник експертної групи з питань реформування правоохоронних органів, Офіс Президента України

Тертишник В.М., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правоохоронної діяльності та кримінально-правових дисциплін, Університет митної справи та фінансів

Хрідочкін А.В., доктор юридичних наук, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри загально-правових дисциплін, Дніпровський гуманітарний університет

Чабаненко М.М., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, трудового і господарського права, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Чаплинська Ю.А., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Шуба Б.В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного і кримінального права, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Юзікова Н.С., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного і кримінального права, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Юрчишин В.М., доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінальної юстиції Чернівецького юридичного інституту, Національний університет «Одеська юридична академія»

Науковий збірник містить статті, що висвітлюють питання з різних галузей права.
Видання розраховане на викладачів юридичних факультетів закладів вищої освіти,
а також осіб, які цікавляться питаннями розвитку юридичної науки в Україні.

*Зміст наукових праць не завжди збігається
з точкою зору редакційної колегії.*

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet рішенням вченої ради
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Протокол № 2 від 26.02.2020 р.)**

Офіційний сайт: apnl.dnu.in.ua

Засновник: Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції» включено до Переліку фахових видань категорії "Б" у галузі юридичних наук (081 «Право») на підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 157 від 09.02.2021 р. (Додаток 4)

*Збірник включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)*

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 23163-13003ПР
від 05.01.2018 р. видане Міністерством юстиції України

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 343.9:343.77

DOI <https://doi.org/10.32782/39221537>

Живова Ю. В.

*доцент кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ФАКТОРИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

FACTORS CONTRIBUTING TO THE COMMISSION OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF LAND RELATIONS

Стаття проаналізована з точки зору ключових факторів, що стимулюють вчинення правопорушень у земельних відносинах, зокрема недосконалість нормативно-правової бази, недостатню обізнаність працівників владних органів із земельним законодавством, а також відсутність налагоджених механізмів співпраці між правоохоронними структурами та владними органами у запобіганні злочинам у цій сфері. Аналіз цих факторів має на меті виявлення проблемних аспектів та розробку ефективних стратегій запобігання кримінальним правопорушенням у земельній сфері. У роботі розглянуто походження національного законодавства, що регулює захист земельних ресурсів, а також проаналізовано еволюцію кримінальної відповідальності за порушення у сфері земельних відносин в контексті соціального розвитку, враховуючи момент встановлення права власності на землю. У статті розглядаються також причини поширення кримінальних актів у земельній сфері після відкриття ринку землі в Україні та вказується на необхідність удосконалення системи контролю та нагляду за дотриманням земельного законодавства для запобігання таким порушенням. Досліджено організаційні і правові проблеми розслідування злочинів у земельній сфері. Досліджуються основні чинники, що лежать в основі порушень законодавства у цій сфері, а також проводиться аналіз впливу соціальних, економічних та правових аспектів на динаміку криміналізації в цьому контексті. Робота спрямована на виявлення та аналіз ключових причин, що лежать в основі кримінальних правопорушень у земельній сфері, що відіграє важливу роль у суспільному контексті та визначає ефективні заходи для їх запобігання.

Ключові слова: *земельні відносини, детермінація злочинності, земельне право, рівень злочинності, земельні ресурси, корупція.*

The article analyzes the key factors that stimulate the commission of offenses in land relations, in particular, the imperfection of the regulatory framework, the lack of awareness of government officials of land legislation, and the lack of established mechanisms for cooperation between law enforcement agencies and government authorities in preventing crimes in this area. The analysis of these factors is aimed at identifying problematic aspects and developing effective strategies for preventing criminal offenses in the land sector. The article examines the origin of national legislation regulating the protection of land resources and analyzes the evolution of criminal liability for violations in the field of land relations in the context of social development, taking into account the moment when land ownership is established. The article also examines the reasons for the proliferation of criminal acts in the land sector after the opening of the land market in Ukraine and points out the need to improve the system of control and supervision over compliance with land legislation to prevent such violations. The author examines the organizational and legal problems of investigating crimes in the land sector. The author examines the main factors underlying violations of legislation in this area, and also analyzes the impact of social, economic and legal aspects on the dynamics of criminalization in this context. The work is aimed at identifying and analyzing the key reasons underlying criminal offenses in the land sector, which plays an important role in the social context and identifies effective measures to prevent them.

Key words: *land relations, determination of crime, land law, crime rate, land resources, corruption.*

Постановка проблеми. Кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин є досить поширеними. Вони завдають значної шкоди державі та громадянам. За даними Державної служби статистики України, у 2022 році було зареєстровано 27 700 кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, що на 10 % більше, ніж у 2021 році. Проблема полягає у нестабільності ситуації у цій сфері, яка спричиняє зростання кримінальних діянь. Робота спрямована на аналіз та ідентифікацію факторів, що сприяють вчиненню земельних правопорушень, таких як недостатня регулятивна база, відсутність ефективних контрольних механізмів, конфлікти інтересів, технологічні та економічні зміни, які є важливими в контексті виникнення кримінальних актів у цій сфері. Проблема полягає в потребі

ретельного аналізу та розуміння цих факторів для розроблення ефективних заходів та стратегій запобігання земельним правопорушенням, спрямованих на забезпечення стабільності та законності в земельних відносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин досліджують науковці різних галузей знань, зокрема криміналістики, кримінології, земельного права та інших. О. Бандурка, А. Бойчук, В. Буряк, О. Гаврилюк, В. Коваленко, О. Кравченко, О. Кривошея, В. Кухтик внесли значний вклад у дослідження цієї тематики. Крім того, проблеми вчиненню кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин досліджуються також у рамках наукових проєктів, які фінансують-

ся за рахунок державних коштів або коштів грантів. Наприклад, у 2023 році за рахунок коштів Державної програми наукових досліджень і розробок у галузі права Міністерством юстиції України було реалізовано науковий проект «Вдосконалення кримінально-правового регулювання земельних відносин». У рамках цього проекту було проведено дослідження кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, а також розроблено пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства у цій сфері.

Мета. Стаття присвячена аналізу факторів, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин та їх вплив на соціальний і економічний ландшафт. Дослідження спрямоване на виявлення ключових чинників, що призводять до порушень законодавства у сфері земельних відносин, включаючи системні прогалини у законодавстві, слабкість контролю та нагляду, недостатню свідомість громадян щодо правових аспектів володіння землею, а також інші соціальні, економічні та політичні чинники, що впливають на дану проблематику. Метою є встановлення цих факторів з метою підвищення усвідомлення, розуміння та розроблення заходів для запобігання кримінальним правопорушенням у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Земля вважається основним державним ресурсом, захищеним владою. Висока цінність землі як майна створює підвалини для можливих злочинів. Згідно з Конституцією України [1], земля є об'єктом колективної власності українського народу, а її власництво вправі здійснювати уряд та місцеве самоврядування у визначених межах законодавства. Кожен громадянин має право на використання природних ресурсів згідно з установленними законами. Держава зобов'язана захищати права всіх власників та підтримувати соціальну направленість економіки, забезпечуючи однакові умови для всіх учасників права власності.

До 2001 року за незаконні дії щодо землі передбачалася виключно адміністративна відповідальність. Проте з прийняттям нового Кримінального кодексу України у 2001 році була введена кримінальна відповідальність за злочинні дії проти природного середовища, об'єднавши відповідні норми в розділі VIII «Злочини проти довкілля» [5, с. 32]. Події, що стосуються псування та забруднення сільськогосподарських та інших земель, продовжили зазнавати адміністративної відповідальності, але були також уведені до сфери кримінальної відповідальності за більш серйозних обставин. Стаття 239 «Забруднення або псування земель» була включена до розділу VIII Кримінального кодексу України, яка націлюється на кримінальну відповідальність за шкодування якості землі. Також, з введенням нового Кримінального кодексу, земля як об'єкт господарювання отримала захист з боку кримінального законодавства. Наприклад, стаття 254 «Безгосподарське використання земель» передбачає відповідальність за безгосподарне використання земель, яке призводить до погіршення родючості, виведення їх з сільськогосподарського використання тощо.

У сучасній державі рівень злочинності у сфері земельних відносин залишається високим. Боротьба з земельними злочинами вважається однією з найбільш пріоритетних завдань, оскільки законодавство у сфері земель регулює великий обсяг суспільних відносин та транзакцій, пов'язаних з землею. Оперативним працівникам необхідно постійно володіти інформацією щодо правопорушень у цій сфері, систематично аналізувати їх стан, структуру та динаміку загалом і за окремими напрямками. Також важливо ретельно досліджувати причини та умови, які сприяють вчиненню цих порушень.

Аналіз сучасного законодавства дозволяє структурувати кримінальні порушення, за які передбачена кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння земельними ділянками, та запропонувати їх класифікацію за ознакою предмету посягання [2, с. 158]. Перша група включає самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво, де об'єктом є сама земля. Друга група включає набуття незаконних прав на землю через шахрайство, зловживання владою або службовим становищем та підроблення документів. Ця група характеризується неправомірним переходом прав на земельну ділянку. Третя група охоплює екологічно спрямовані кримінальні правопорушення, які спрямовані на незаконне заволодіння землею. Тут учинення дій націлене на здобуття ґрунтового покриву або земель водного фонду без належного дозволу. У цьому випадку об'єктом посягання є сам ґрунтовий покрив.

Недосконалість земельного законодавства є одним із основних факторів, що сприяє вчиненню кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Низка норм земельного законодавства є недостатньо чіткими та зрозумілими, що створює можливості для їхнього маніпулювання та зловживань.

Наприклад, норми земельного законодавства, що регулюють порядок надання земель у користування, часто є недостатньо конкретними. Це створює можливості для чиновників вимагати від громадян або юридичних осіб додаткових платежів або послуг за надання земель у користування.

Крім того, норми земельного законодавства, що визначають відповідальність за порушення земельних відносин, часто є недостатньо суворими. Це створює стимули для вчинення таких правопорушень, оскільки їхня ймовірність бути покараними є невеликою.

Низький рівень контролю за дотриманням земельного законодавства є ще одним фактором, що сприяє вчиненню кримінальних правопорушень у цій сфері. Органи державної влади та місцевого самоврядування не завжди ефективно здійснюють контроль за дотриманням земельного законодавства.

Наприклад, органи місцевого самоврядування часто не проводять регулярні перевірки земельної ділянки на відповідність її цільовому призначенню. Це створює можливості для незаконного використання земель, наприклад, для будівництва на сільськогосподарських землях. Крім того, органи державної

влади та місцевого самоврядування не завжди мають достатні ресурси для ефективного контролю за дотриманням земельного законодавства.

Корупція є серйозною проблемою, яка негативно впливає на всі сфери суспільного життя, у тому числі і на земельні відносини. Корупційні зв'язки між посадовими особами та бізнесменами створюють умови для незаконного використання земель. Земельна сфера привертає особливу увагу оперативних підрозділів через виявлення неправомірної вигоди та корупції у владних структурах, що мають повноваження у земельних операціях. Особливо часто об'єктом порушень стають землі сільськогосподарського призначення. При цьому злочинні акти практично третина випадків пов'язані з протиправними діями щодо цих земель. Корупційні дії в земельній сфері охоплюють практично всі сфери влади, оскільки всі вони, безпосередньо чи опосередковано, мають стосунок до земельних питань. Це підтверджується тим, що корупція у цій сфері включає значну кількість посадових осіб, які відповідають за розпорядження земельними ресурсами. Проте, навіть при наявності вже розробленої методики та практики, виявлення корупційних зловживань ще не стало головним інструментом для витіснення кримінальних елементів з цієї сфери.

Кризові явища в економіці сприяють активізації кримінальної діяльності, оскільки створюють умови для отримання незаконних доходів. Наприклад, у період економічної кризи зростає кількість випадків незаконного захоплення земель, незаконної забудови та інших земельних правопорушень, які можуть приносити злочинцям значні прибутки. За часів воєнного стану виникла нова форма ризику – можливість рейдерства через примусове відчуження або конфіскацію власності на підставі рішень військового командування Збройних Сил України або територіальної оборони. Цей процес регулюється законом №4765-VI від 17.05.2012. Для вилучення майна видається наказ командира військової частини зі слів, що мотивують дії, наприклад, «для створення тренувальної бази». Це може стосуватися земельних ділянок з будівлями чи без них, промислових об'єктів, будівельних майданчиків тощо, навіть у центральних частинах міст, де земля має величезну цінність [3]. Так, наприклад, за інформацією керівника Хмельницької обласної прокуратури Олексія Олійника, органи прокуратури у складних умовах війни активно втручаються для вирішення важливих питань, захищаючи інтереси держави в судах у сферах, пов'язаних з земельними відносинами, бюджетом, та державною та комунальною власністю. Вони висунули позови на суму 3,4 мільярда гривень та розпочали 46 кримінальних проваджень. У земельній сфері, прокурори пред'явили позови на суму понад два мільярди гривень та змогли повернути 187 гектарів землі. Судовим рішенням припинено незаконне використання 819 гектарів сільськогосподарських земель. У сфері екології висунуто 46 позовів на 826 мільйонів гривень. Щодо державної та комунальної власності, було пред'явлено позовні вимоги

на 20,1 мільйона гривень, з яких задоволено на суму 6,6 мільйона гривень.

Нагадаємо, що з 1 липня 2021 року в Україні стартував процес роботи ринку сільськогосподарських земель. На початковому етапі лише громадяни України мали можливість купувати сільгоспземлі, обмежившись площею у 100 гектарів. З наступним етапом, з 1 січня 2024 року, обсяг концентрації землі збільшиться до 10 тисяч гектарів, а також право купівлі землі матимуть юридичні особи. Протягом першого року роботи ринку українці продали свої земельні ділянки на 7 мільярдів гривень. Згідно із даними Міністерства аграрної політики та продовольства, протягом двох років було продано 1% або 275 тисяч 157 гектарів сільськогосподарських земель, які раніше перебували під мораторієм на продаж. Станом на 4 липня 2023 року було укладено 85 тисяч 247 угод [4].

Перед масовим вторгненням на ринку лідерами за активністю були Харківська область з 7884 угодами, що стосувалися 27191 гектара землі та Кіровоградська область із 4000 угодами (12607 гектарів). На середину вересня 2023 року від моменту відкриття земельного ринку було продано 448 тисяч гектарів землі. Середня площа укладених угод купівлі-продажу становить 2,2 гектари, при середній ціні угоди від 39 до 45 тисяч гривень. Опендатабот повідомляє, що найдешевшою землею за весь час з моменту відкриття ринку стала земля на Херсонщині, ціна якої складала 23 тисячі гривень за гектар. Натомість, найдорожчі угіддя виявилися на Львівщині, де ціна досягала 132 тисяч гривень за гектар.

Група депутатів у травні 2023 року зареєструвала проект закону, який передбачає можливість юридичним особам купувати землі сільськогосподарського призначення через 2 роки після припинення чи скасування воєнного стану. Інформація про це була опублікована на веб-сайті парламенту. Згідно з пояснювальною запискою до проекту закону №9341, його мета полягає в тому, щоб уникнути погіршення становища власників сільськогосподарських земель і запобігти можливим зловживанням під час проведення операцій із землею. Цей законопроект пропонує продовження обмежень щодо максимальної площі сільськогосподарських земель, які можуть перебувати у власності громадян України (до 100 гектарів), та заборони на їх купівлю, продаж або відчуження на користь юридичних осіб протягом двох років з моменту закінчення чи скасування воєнного стану на території України. Цілями є впровадження системи вилучення державних сільгоспземель для розвитку спортивно-оздоровчих закладів та надання земельних ділянок учасникам бойових дій. Для цього передбачається внести відповідні зміни до Земельного кодексу України.

Висновки. Отже, нами було зроблено важливий аналіз факторів, які спричиняють злочинну діяльність у сфері земельних відносин. Виявлено, що недоліки у правовому регулюванні та його реалізація сприяють вчиненню кримінальних діянь у земельних відносинах. Недостатній контр-

оль з боку державних органів над використанням та розпорядженням земельними ресурсами утворює простір для зловживань та незаконних дій. Висока цінність землі на ринку призводить до її привабливості для злочинців, що сприяє вчиненню правопорушень. Недостатня увага до соціаль-

них та політичних аспектів управління земельними ресурсами сприяє зростанню кримінальних явищ. Ефективне протидіяння кримінальній активності у сфері земельних відносин потребує комплексного підходу, який враховує правові, економічні, соціальні та політичні аспекти цієї проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/-254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Мовчан Р.О. Регламентация відповідальності за злочини у сфері земельних відносин Уложенням про покарання кримінальні і виправні. Право і суспільство. № 6. Ч. 3. 2015. С. 157–164.
3. Рейдерські захоплення під час воєнного стану. Як протистояти? Режим доступу: https://www.lawfirm-pryadko.com/articles/rejderskie_zahvatu_vo_vremya_voennogo_polozheniya_kak_protivostoyat
4. Ринок землі: як повномасштабна війна вплинула на земельну реформу. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3692064-rinok-zemli-ak-povnomasstabna-vijna-vplinula-na-zemelnu-reformu.html>
5. Становлення і розвиток земельного законодавства України у XX – на початку XXI століття: наук.-практ. посіб. Київ : вид-во ФОП Клименко Ю.Я., 2018. 142 с

Патерило І. В.

*професор кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара***СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН****SOCIAL CONSEQUENCES OF CRIMINAL OFFENSES
IN THE FIELD OF LAND RELATIONS**

Стаття присвячена дослідженню соціальних наслідків кримінальних правопорушень, спеціалізованих у сфері земельних відносин. Вона аналізує вплив злочинності, пов'язаної з незаконним використанням землі, шахрайством з земельними угодами та іншими земельними правопорушеннями, на суспільство та індивідуальних учасників цих процесів. Контроль над земельними ресурсами є ключовою складовою системи управління, спрямованою на забезпечення їхньої якості, захисту, дотримання встановлених законодавчих норм та регулювання цих процесів. Він служить гарантією забезпечення законності у державному управлінні земельними ресурсами. Моніторинг у свою чергу є важливою інформаційною системою для комплексної оцінки та передбачення майбутнього стану земель. Ця система базується на систематичних спостереженнях за станом земель, їх оцінці та аналізі процесів, що пов'язані з цими ресурсами. Після аналізування національного законодавства було розроблено низку заходів для запобігання кримінальним правопорушенням у земельних відносинах. Виявлено, що основні заходи загальносоціального характеру мають спрямовуватися на запобігання порушень у цій сфері в Україні через проведення контрольно-наглядових заходів. Через аналіз реальних прикладів та статистичних даних стаття висвітлює наслідки кримінальних правопорушень для суспільства, включаючи економічні, соціальні та екологічні аспекти. Вона також пропонує можливі шляхи подолання цих проблем через покращення законодавства, підвищення контролю та освітні заходи.

Ключові слова: земля, довкілля, земельне право, земельні відносини, кримінологічна характеристика.

The article is devoted to the study of social consequences of criminal offenses specialized in the field of land relations. It analyzes the impact of crime related to illegal use of land, fraud with land transactions and other land offenses on society and individual participants in these processes. Control over land resources is a key component of the management system aimed at ensuring their quality, protection, compliance with established legal norms and regulation of these processes. It serves as a guarantee of legitimacy in public land management. Monitoring, in its turn, is an important information system for comprehensive assessment and prediction of the future state of land. This system is based on systematic observations of the state of land, its assessment and analysis of processes related to these resources. After analyzing national legislation, a number of measures were developed to prevent criminal offenses in land relations. It was found that the main measures of a general social nature should be aimed at preventing violations in this area in Ukraine through control and supervision measures. Through the analysis of real-life examples and statistical data, the article highlights the consequences of criminal offenses for society, including economic, social and environmental aspects. It also suggests possible ways to overcome these problems through improved legislation, increased control and educational measures.

Key words: land, environment, land law, land relations, criminological characteristics.

Постановка проблеми. Сучасний світ стикається з поширенням кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, які мають значний вплив на соціальну динаміку та економічну стабільність. Земельні правопорушення, такі як незаконне використання землі, шахрайство з земельними угодами та інші, стають серйозною загрозою для суспільства. Проблема полягає в тому, що ці правопорушення призводять до економічної нестабільності, соціального напруження, порушення екологічної рівноваги та загрози для прав та інтересів громадян. Недостатність контролю та недовірливість заходів запобігання сприяють незаконному володінню та використанню землі, що породжує широкий спектр негативних наслідків для суспільства. Отже, ця стаття спрямована на ретельне дослідження соціальних наслідків кримінальних правопорушень у земельних відносинах, зокрема їхніх впливів на економіку, екологію, соціальну сферу та загальну стабільність суспільства. З'ясування цих наслідків важливе для розробки ефективних заходів контролю та запобігання цим явищам для забезпечення сталого розвитку і соціальної гармонії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні науковці, які розглядають проблему соціальних наслідків кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, сходяться на думці, що ці правопорушення мають негативний вплив на суспільство в цілому. Вони завдають шкоди економічній стабільності, правопорядку, соціальній гармонії та правам людини. Так О. Омельчук, В. Філіпенко, О. Ткаченко, В. Волковська розглядають соціальні наслідки кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин як один із найважливіших аспектів криміногенного впливу цих правопорушень на суспільство, права людини, екологічний стан, соціальну справедливість тощо. Дослідженнями щодо юридичного захисту природних ресурсів, включаючи земельні, займалися і продовжують займатися такі вчені як В. І. Андрейцев, Ю. С. Богомяков, Т.В. Корнякова, Ю.А. Турлова, М. М. Бринчук, С. Б. Гавриш, Н. С. Гавриш, П. С. Дагель, О. В. Дубовик, М. Ляпунов, В. К. Матвійчук, В. Л. Мунтян, Л. Ф. Повеліціна, Б. Г. Розовський, Н. І. Тітова, Ю. С. Шемшученко, Н. Г. Шимбарова, М. В. Шульга, А. М. Шульга та інші експерти з галузей кримінального, екологічного права та кримінології.

Мета. Стаття має на меті розкрити систематичний аналіз соціальних наслідків кримінальних порушень у земельній сфері. Ретельно проаналізувати та оцінити соціальні наслідки різних видів кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, включаючи їхній вплив на економіку, екологію, суспільні відносини та правову систему. Визначити ключові проблеми, що виникають у суспільстві через ці правопорушення, звернувши увагу на їхній важливий вплив на стабільність, економічний розвиток та соціальну динаміку. Запропонувати можливі стратегії та рекомендації для подолання цих наслідків, спрямованих на запобігання подальшому зростанню кримінальних порушень, відновлення стабільності та захист інтересів суспільства. Підвищити усвідомленість про важливість правового захисту земельних ресурсів, акцентуючи увагу на соціальних наслідках кримінальних правопорушень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Дослідження показують, що злочинність є неунікним явищем у будь-якому суспільстві. Це явище має кілька ключових характеристик: спершу, воно антисоціальне; по-друге, становить загрозу для суспільства; третє, це свідоме порушення прийнятих державою норм поведінки. Вчені вважають, що злочинність є соціальним явищем, яке впливає на всю громаду. Це було сказано ще Аристотелем та Платоном, а підтвердила наука [4, с. 17]. Чинники, що впливають на рівень злочинності, включають біологічні та психологічні аспекти (особисті характеристики кожної людини, які можуть зробити їх потенційними злочинцями), соціальні фактори (вплив середовища на соціальну поведінку в нормальному суспільстві), економічні аспекти (зростання цін та зменшення доходів унаслідок спаду у виробництві у всіх галузях господарства, що обмежує можливості людей), політичні проблеми (розділення населення на прихильників різних політичних сил та недовіра до чесності влади), екологічні аспекти (недотримання екологічних стандартів, що призводить до погіршення стану довкілля та впливає на здоров'я населення і демографічні показники).

Згідно до Земельного кодексу України володіння землею не може порушувати права та свободи громадян, загрожувати інтересам суспільства або погіршувати екологічну ситуацію та природні характеристики землі (ст. 1 п. 3) [1], а громадяни і юридичні особи несуть відповідальність за свої дії відповідно до цивільного, адміністративного або кримінального законодавства (ст. 211 п.1) [1].

Сучасне суспільство стикається з серйозними викликами та соціальними проблемами, пов'язаними з кримінальними правопорушеннями у сфері земельних відносин. Незаконне володіння, використання та розпорядження земельними ресурсами стає серйозною загрозою для стабільності суспільства, економіки та екології [2, с. 183].

Ця проблема є актуальною через економічну, соціальну, екологічну нестабільність. Кримінальні правопорушення у земельній сфері призводять до порушення економічного розвитку. Незаконне вико-

ристання землі та шахрайство з земельними угодами призводять до втрат для бізнесу, державного бюджету та інвестиційного клімату. Соціальна дисгармонія відображається на житті громадян. Це включає втрату земельних прав, загрози для життя та безпеки мешканців, конфлікти між сусідами та спричинення соціальних нерівностей. Неправомірне використання землі може призводити до екологічних катастроф, забруднення навколишнього середовища та втрати природних ресурсів, що має довгостроковий вплив на здоров'я та благополуччя суспільства.

Економічні наслідки кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин проявляються у вигляді матеріальних збитків, зниження рівня виробництва, погіршення екологічного стану тощо. Матеріальні збитки, що завдаються кримінальними правопорушеннями у сфері земельних відносин, можуть бути значними. Наприклад, самовільне зайняття земельної ділянки може призвести до втрати земельної ділянки, яка могла бути використана для господарської діяльності. Знищення або пошкодження земельної ділянки може призвести до зниження її родючості, а отже, до втрати можливості отримувати з неї врожай. Зниження рівня виробництва також є одним із економічних наслідків кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Незаконне використання земельної ділянки для господарської діяльності призводить до зниження продуктивності праці, а отже, до зниження рівня виробництва.

Погіршення екологічного стану також є одним із економічних наслідків кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Наприклад, забруднення земельної ділянки призводить до знищення рослинності та тваринного світу, а отже, до зниження потенціалу земельної ділянки для господарської діяльності.

Можемо говорити і про політичні наслідки кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин проявляються у вигляді погіршення політичної ситуації в країні, зниження довіри до влади тощо. Погіршення політичної ситуації в країні є одним із таких наслідків кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Наприклад, незаконний розподіл земельної ділянки може призвести до протестів населення, які можуть призвести до політичної нестабільності. Зниження довіри до влади також є політичним наслідком кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Наприклад, відсутність ефективного реагування на кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин може призвести до того, що громадяни будуть недовіряти органам влади.

З цього виникають і соціальні наслідки кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, які проявляються у вигляді порушення прав людини, погіршення соціальної справедливості, зростання соціальної напруженості тощо. Порушення прав людини є одним із найважливіших соціальних наслідків кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Наприклад, незаконне відчуження земельної ділянки може призвести до

порушення права власності на землю. Погіршення соціальної справедливості є ще одним соціальним наслідком кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Наприклад, незаконне отримання земельної ділянки може призвести до того, що певні особи отримають переваги перед іншими, які також мають право на отримання земельної ділянки. Зростання соціальної напруженості також є соціальним наслідком кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Наприклад, незаконне використання земельної ділянки для господарської діяльності може призвести до конфліктів між власниками землі та незаконними землекористувачами.

За сферою впливу соціальні наслідки кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин можна поділити на такі групи: 1. На рівень життя населення, які проявляються у вигляді зниження рівня життя населення, зростання безробіття та бідності. 2. На екологію, які проявляються у вигляді забруднення навколишнього середовища, знищення природних ресурсів. 3. На охорону здоров'я, які проявляються у вигляді зростання захворюваності, збільшення смертності. 4. На правопорядок, які проявляються у вигляді зростання злочинності, погіршення громадської безпеки.

Отже, соціальні наслідки кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин пов'язані з негативними впливами на суспільство, економіку та інтереси держави. Ці наслідки можуть включати:

1. Небезпечне діяння. Злочини у сфері земельних відносин можуть забезпечувати небезпечне діяння для суспільства, оскільки вони можуть порушувати екологічний стан та захворюваність населення [3, с. 246].

2. Економічні втрати. Невиконання законних розпоряджень або розпоряджень може призвести до економічних втрат, оскільки порушники можуть знищувати кошторисні земельні ресурси та засоби.

3. Невиконання законних прав. Порушення земельного законодавства може призвести до невиконання законних прав громадян, оскільки вони можуть обмежувати легальні інтереси громадян у використанні земель.

4. Соціальна нестабільність. Небезпечне становище земельних відносин може викликати соціальну нестабільність, оскільки люди можуть втрачати довіру до державних органів та інститутів.

5. Відсутність дієвих заходів. Нестабільність та неефективність у земельних відносинах можуть призвести до відсутності дієвих заходів впливу на порушників земельного законодавства, що може погіршувати ситуацію.

Для вдосконалення механізму протидії земельним правопорушенням необхідно забезпечити стабільність та системність державної політики у сфері протидії земельними порушеннями, припинити практику ухвалення законів та інших нормативно-правових актів з мотивів політичної доцільності, а також вдосконалити кримінальне, земельне та адміністративне законодавство та практику їхнього застосування [4, с. 120].

Подолання соціальних наслідків кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин є складним завданням, яке вимагає комплексного підходу. Важливо враховувати, що ці наслідки є різноманітними і мають різні сфери впливу. Тому заходи щодо їх подолання повинні бути спрямовані на всі ці сфери, наприклад:

1. Удосконалення законодавства щодо земельних відносин для усунення вразливих місць, які сприяють виникненню кримінальних дій. Це може включати посилення відповідальності за порушення законів про власність, земельне використання та інші супутні сфери.

2. Посилення контролю з боку влади, щоб уникнути зловживань у використанні землі та сприяти вчасній виявленості кримінальних дій у цій сфері. Ефективні механізми нагляду можуть значно знизити ризик незаконного володіння землею або іншими порушеннями.

3. Збільшення рівня освіти та свідомості серед громадськості щодо земельних відносин та їх законності. Це може відбуватися через інформаційні кампанії, навчальні програми та доступ до правової інформації.

4. Розвиток системи стимулів для дотримання законодавства у сфері земельних відносин. Це може включати в себе надання переваг та підтримки для тих, хто діє згідно з правилами та законами.

5. Відновлення прав, які були порушені внаслідок вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Наприклад, якщо внаслідок незаконного відчуження земельної ділянки було порушено право власності на землю, то необхідно повернути цю ділянку законному власнику.

6. Відшкодування збитків, які були завдані внаслідок вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Наприклад, якщо внаслідок незаконного використання земельної ділянки була знищена її родючість, то необхідно відшкодувати збитки, завдані власнику ділянки.

7. Запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Наприклад, необхідно зміцнити контроль за використанням земель, підвищити правову грамотність населення, проводити профілактичні заходи.

8. Надання ефективного і доступного правосуддя для тих, хто стикається з порушеннями у земельних відносинах, швидкий доступ до суду та ефективну роботу правоохоронних органів.

9. Співпраця з міжнародними організаціями для вивчення та впровадження кращих практик у сфері земельних відносин.

Важливим напрямком у подоланні соціальних наслідків кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин є робота з громадськістю. Громадські організації можуть сприяти підвищенню правової грамотності населення, формувати негативне ставлення до вчинення таких правопорушень.

Таким чином, подолання соціальних наслідків кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин є комплексним завданням, яке вимагає

спільних зусиль держави, суспільства та громадськості.

Висновки. Основні заходи загального соціального спрямування мають бути спрямовані на уникнення порушень у сфері земельних відносин в Україні через проведення різноманітних заходів: контроль-наглядової діяльності, такої як перевірки, спостереження, обстеження, інвентаризація та інспекція; розгляду звернень юридичних та фізичних осіб та землеустрою. Моніторинг земельних відносин також важливий. Важливо, щоб земельний контроль не обмежувався лише збором інформації про об'єкти, їхнього аналізу та передачі для управлінських рішень. Він має стати ключовим елементом системи управління якістю земель-

них ресурсів, гарантувати їхню охорону, дотримання правових норм та забезпечення законності в управлінні цими ресурсами. Оцінка земельного контролю у такому контексті допоможе підвищити його ефективність, укріпити цілі цього контролю та сприятиме збереженню земельних ресурсів. До загальних заходів запобігання порушень варто також віднести виховні заходи, контроль та нагляд, звернення громадян і примусові заходи. Виховний вплив здійснюється через застосування державних органів виховного впливу до власників землі та користувачів, раціонального використання, відновлення та охорони земель, а також через діяльність органів публічного адміністрування та їхніх посадових осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Земельний кодекс України : Закон від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
2. Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного, І.І. Каракаша. Київ : Істина, 2003. 448 с
3. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика : монографія / Р. О. Мовчан; передмова д-ра юрид. наук, проф., заслуженого діяча науки і техніки України О. О. Дудорова. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 1152 с.
4. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / за заг. ред. В. В. Сташиса. – Т. 5 : Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. – Харків : Право, 2008. – 840 с.

Рябець Р. В.

*аспірант кафедри адміністративного і кримінального права спеціальності 081 Право**Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара***РОЛЬ ЗАКОНОДАВСТВА У ПОПЕРЕДЖЕННІ КРИМІНАЛЬНИХ ДІЯНЬ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ****THE ROLE OF LEGISLATION IN PREVENTING CRIMINAL ACTS IN THE FIELD OF LAND RELATIONS: PROBLEMS AND PROSPECTS**

Стаття розглядає вплив законодавства на попередження кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Аналізуючи сучасні правові норми, які регулюють земельні відносини, стаття виявляє проблеми, які створюють прогалини у запобіганні кримінальних дій. Основна увага приділяється недолікам у законодавстві, які сприяють виникненню порушень у сфері земельних прав. Додатково висвітлюються пропозиції та можливості щодо удосконалення правових інструментів для ефективної протидії криміналізації земельних відносин. Автором аналізуються чинні законодавчі норми, що регулюють земельні відносини, та їх вплив на рівень криміногенності у цій сфері. Виявлено, що існує ряд проблем у законодавстві, які сприяють вчиненню кримінальних діянь у сфері земельних відносин. Зокрема, це невизначеність у законодавстві деяких правових категорій, що стосуються земельних відносин, відсутність ефективного механізму контролю за дотриманням земельного законодавства, а також недостатня відповідальність за порушення земельного законодавства. У статті також розглядаються приклади успішних правових практик з попередження земельних правопорушень у деяких країнах, що дозволяє виділити ключові аспекти, які можуть бути використані для покращення законодавства в інших контекстах. На основі проведеного аналізу автор пропонує ряд заходів щодо вдосконалення законодавства у сфері попередження кримінальних діянь. Зокрема, пропонується внести зміни до чинного законодавства, які б уточнювали правові категорії, що стосуються земельних відносин, створили ефективний механізм контролю за дотриманням земельного законодавства, а також підвищили відповідальність за порушення земельного законодавства. Висновки цієї статті можуть стати основою для подальшого обговорення та впровадження правових механізмів, спрямованих на зменшення кримінальних дій у сфері земельних відносин та забезпечення більшої стабільності та законності в цій сфері.

Ключові слова: *земельні відносини, кримінологічна характеристика, земельне право, міжнародне кримінальне законодавство, земельні ресурси.*

The article examines the impact of legislation on the prevention of criminal offenses in the field of land relations. Analyzing the current legal provisions governing land relations, the article identifies the problems that create gaps in the prevention of criminal acts. The main focus is on the shortcomings in the legislation that contribute to the occurrence of violations in the field of land rights. In addition, the author highlights proposals and opportunities for improving legal instruments to effectively counteract the criminalization of land relations. The author analyzes the current legislative provisions governing land relations and their impact on the level of criminality in this area. It is found that there are a number of problems in the legislation which facilitate the commission of criminal acts in the field of land relations. In particular, these include uncertainty in the legislation of certain legal categories relating to land relations, lack of an effective mechanism for monitoring compliance with land legislation, and insufficient liability for violation of land legislation. The article also examines examples of successful legal practices in preventing land offenses in some countries, which allows to identify key aspects that can be used to improve legislation in other contexts. Based on the analysis, the author proposes a number of measures to improve legislation in the area of prevention of criminal acts. In particular, it is proposed to amend the current legislation to clarify the legal categories related to land relations, create an effective mechanism for monitoring compliance with land legislation, and increase liability for violations of land legislation. The conclusions of this article may serve as a basis for further discussion and implementation of legal mechanisms aimed at reducing criminal acts in the field of land relations and ensuring greater stability and legality in this area.

Key words: *land relations, criminological characteristics, land law, international criminal law, land resources.*

Постановка проблеми. Земельні відносини є одним з найважливіших сфер суспільного життя. Вони регулюються комплексом нормативно-правових актів, які складають земельне законодавство. Однак, незважаючи на наявність такого законодавства, рівень криміногенності у сфері земельних відносин залишається високим. Це пов'язано з низкою проблем, які існують у земельному законодавстві. До основних проблем земельного законодавства, які сприяють вчиненню кримінальних діянь, можна віднести: 1) Невизначеність у законодавстві деяких правових категорій, що стосуються земельних відносин. Це призводить до неоднозначного тлумачення таких категорій, а також до можливості їх

використання для протиправних цілей. 2) Відсутність ефективного механізму контролю за дотриманням земельного законодавства. Це створює умови для безкарності за порушення земельного законодавства. 3) Недостатня відповідальність за порушення земельного законодавства. Санкції за порушення земельного законодавства часто є недостатньо суворими, що не сприяє їхньому ефективному виконанню. Вирішити проблему криміногенності у сфері земельних відносин можна лише шляхом вдосконалення земельного законодавства. Це передбачає усунення існуючих проблем та розробку нових механізмів попередження кримінальних діянь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема ролі законодавства у попередженні кримінальних діянь у сфері земельних відносин привертає увагу багатьох українських вчених. У своїх наукових працях вчені аналізують чинне земельне законодавство України, визначають його недоліки та пропонують шляхи їх усунення. Вони також досліджують досвід інших країн у сфері попередження земельних правопорушень та пропонують впровадити його в Україні. Наприклад, Баханов, О. М. аналізує основні проблеми земельного законодавства України та пропонує шляхи їх усунення. Він зазначає, що однією з проблем є невизначеність у законодавстві деяких правових категорій, що стосуються земельних відносин. Це призводить до неоднозначного тлумачення таких категорій та можливості їх використання для протиправних цілей. Марчук, М. М. досліджує теоретичні та практичні аспекти правового регулювання земельних відносин, зазначає, що ефективне правове регулювання земельних відносин є важливою умовою для попередження земельних правопорушень. Горбатенко, Ю. В. аналізує основні недоліки земельного законодавства України та пропонує шляхи їх усунення. Він зазначає, що одним з недоліків є відсутність ефективного механізму контролю за дотриманням земельного законодавства. Це створює умови для безкарності за порушення земельного законодавства. Такі дослідження є важливим внеском у розвиток наукових знань у сфері попередження кримінальних діянь у сфері земельних відносин. Вони сприяють усвідомленню необхідності вдосконалення земельного законодавства України та розробці ефективних заходів щодо попередження земельних правопорушень.

Мета. Стаття має на меті проведення аналізу чинного законодавства, що регулює земельні відносини, та виявлення проблем у його регулюванні, які сприяють вчиненню кримінальних діянь у сфері земельних відносин. На основі проведеного аналізу розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства у сфері попередження кримінальних діянь.

Виклад основного матеріалу. Сучасна суспільна дійсність обумовлює актуальність вивчення ролі законодавства у попередженні кримінальних правопорушень у земельних відносинах. Земельні ресурси є одними з найбільш цінних та спроможних у країні, що робить їх предметом конфліктів та зловживань. Ця стаття пропонує аналіз проблем, які існують у сфері земельних відносин через неефективне законодавство та шляхи подолання цих проблем для запобігання кримінальним діям. Законодавство, регулюючи земельні відносини, виступає ключовим фактором у попередженні кримінальних дій. Однак, низка проблем і недоліків у законодавстві створюють сприятливі умови для кримінальних правопорушень. До таких проблем можна віднести неоднозначність норм, відсутність ефективного механізму контролю за використанням земельних ресурсів, корупцію в сфері земельних угод та відсутність прозорості у вирішенні земельних конфліктів. Для запобігання кримінальним діям у земельних відносинах

необхідно удосконалювати законодавство. Це може включати в себе уточнення та доповнення законів, збільшення прозорості у земельних транзакціях, впровадження ефективних механізмів моніторингу та контролю за використанням земельних ресурсів, а також забезпечення суворості у покаранні за кримінальні правопорушення.

Вплив законодавства на попередження кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин можна розглядати з двох основних аспектів:

- забезпечення правової визначеності у сфері земельних відносин. Це передбачає чітке та зрозуміле регулювання земельних відносин, а також відсутність колізій у законодавстві;

- створення ефективного механізму контролю за дотриманням земельного законодавства. Це передбачає наявність ефективних процедур контролю за дотриманням земельного законодавства, а також відповідальність за його порушення.

Аналіз сучасних правових норм, які регулюють земельні відносини, дозволяє виявити ряд проблем, які створюють прогалини у запобіганні кримінальних дій у цій сфері. До основних проблем земельного законодавства, які сприяють вчиненню кримінальних діянь, можна віднести:

1. Невизначеність у законодавстві деяких правових категорій, що стосуються земельних відносин. Це призводить до неоднозначного тлумачення таких категорій, а також до можливості їх використання для протиправних цілей. Наприклад, законодавство не містить чіткого визначення поняття "сільськогосподарські угіддя" (ст. 22 Земельного кодексу України) [5]. Це призводить до того, що під цим поняттям можуть розумітися різні земельні ділянки, що може бути використано для незаконного переведення земель сільськогосподарського призначення в інші цільові призначення.

2. Відсутність ефективного механізму контролю за дотриманням земельного законодавства. Це створює умови для безкарності за порушення земельного законодавства.

3. Зокрема, відсутні чіткі процедури контролю за дотриманням земельного законодавства, а також ефективні механізми притягнення до відповідальності за його порушення.

Санкції за порушення земельного законодавства часто є недостатньо суворими, що не сприяє їхньому ефективному виконанню. Наприклад, за самовільне зайняття земельної ділянки передбачена відповідальність у вигляді штрафу від 10 до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у посадових осіб від 20 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 53-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення) [2, с. 17]. Така відповідальність не є достатньою для того, щоб ефективно запобігати вчиненню кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин.

Вирішити проблему порушень у сфері земельних прав можна лише шляхом вдосконалення земельного законодавства. Це передбачає усунення існуючих проблем та розробку нових механізмів запобігання

порушенням. Для вирішення цієї проблеми необхідно внести зміни до чинного законодавства, які б:

1. Уточнили правові категорії, що стосуються земельних відносин. Це дозволить уникнути неоднозначного тлумачення таких категорій та їх використання для протиправних цілей.

2. Створили ефективний механізм контролю за дотриманням земельного законодавства. Це передбачає розробку чітких процедур контролю за дотриманням земельного законодавства, а також ефективних механізмів притягнення до відповідальності за його порушення.

3. Піднімали відповідальність за порушення земельного законодавства. Санкції за порушення земельного законодавства повинні бути достатньо суворими, щоб ефективно запобігати вчиненню кримінальних правопорушень.

Аналіз чинних законодавчих норм, що регулюють земельні відносини, показує, що право власності на землю гарантується законом, а злочинність у сфері земельних відносин є об'єктом кримінологічного дослідження. Дослідження стану злочинності у цій сфері показує, що вона є досить високою, а особливості детермінації злочинності у сфері земельних відносин полягають у відсутності ефективної кримінально-правової охорони земельних відносин. Основні заходи запобігання злочинності у цій сфері повинні бути спрямовані на вдосконалення офіційного статистичного обліку відомствами, відповідальними за цю сферу, а також на підвищення ефективності виявлення та розслідування злочинів у земельній сфері. Крім того, необхідно розробити науково обгрунтовані критерії, які мали б враховуватися при визначенні кримінально-правового статусу конкретних земельних деліктів.

В українському законодавстві існують проблеми, які сприяють вчиненню кримінальних діянь у сфері земельних відносин. Ось деякі з них:

1. Відсутність сучасної та ефективної кримінально-правової охорони земельних відносин. Недостатнє застосування законодавчих норм та інших нормативно-правових актів може призвести до злочинності у сфері земельних відносин [1, с. 26].

2. Високий рівень корупції. Розширення переліку земельних ділянок, які надаються в користування без проведення відкритих земельних торгів, може призвести до збільшення корупційних ризиків.

3. Недостатнє виявлення та розслідування злочинів. Необхідно розробити науково обгрунтовані критерії, які мали б враховуватися при визначенні кримінально-правового статусу конкретних земельних деліктів, а також підвищити ефективність виявлення та розслідування злочинів у земельній сфері [3].

4. Відсутність ефективного регулювання переліку земельних ділянок. Розширення переліку земельних ділянок, які надаються в користування без проведення відкритих земельних торгів, може призвести до збільшення корупційних ризиків.

5. Недостатнє застосування нормативно-правових актів. Відсутність сучасної та ефективної кримінально-правової охорони земельних відносин може

призвести до злочинності у сфері земельних відносин, оскільки недостатнє застосування законодавчих норм та інших нормативно-правових актів може призвести до злочинності у сфері земельних відносин.

Для вирішення цих проблем необхідно вдосконалити кримінально-правову охорону земельних відносин, розробити науково обгрунтовані критерії для визначення кримінально-правового статусу конкретних земельних деліктів, підвищити ефективність виявлення та розслідування злочинів у земельній сфері, а також забезпечити ефективне регулювання переліку земельних ділянок [4, с. 154].

Проблема земельних правопорушень стає актуальною в багатьох країнах світу. Деякі з них вдалося впровадити ефективні практики та механізми для запобігання таким діям.

У Нідерландах довгий час діє високоефективна кадастрова система, яка забезпечує точну реєстрацію прав на землю. Ця система дозволяє зменшити можливість конфліктів та сприяє прозорості в земельних трансакціях, запобігаючи зловживанням та неправомірним діям у цій сфері. У Німеччині земельне законодавство містить чіткі визначення основних понять, що стосуються земельних відносин. Законодавство також передбачає різноманітні санкції за порушення земельного законодавства, у тому числі кримінальну відповідальність. Це сприяє усвідомленню громадянами важливості дотримання земельного законодавства та ускладнює вчинення земельних правопорушень. Руанда запровадила інноваційну електронну систему реєстрації земельних прав, що дозволяє швидко та ефективно фіксувати власницькі права на землю. Це допомогло зменшити конфлікти та сприяло більшій захищеності прав власності. У США за дотриманням земельного законодавства відповідають спеціальні органи, які мають широкі повноваження щодо проведення перевірок та притягнення до відповідальності за порушення земельного законодавства. Це сприяє ефективному контролю за дотриманням земельного законодавства та ускладнює вчинення земельних правопорушень. В Японії існує система довгострокових орендних угод, що забезпечує стабільність прав на землю протягом тривалого періоду. Це зменшує нестабільність власницьких прав і відповідно зменшує можливість конфліктів. У Великій Британії проводиться широкомасштабна інформаційно-просвітницька кампанія щодо земельного законодавства. Кампанія спрямована на підвищення рівня обізнаності громадян про їхні права та обов'язки у сфері земельних відносин. Це сприяє усвідомленню громадянами важливості дотримання земельного законодавства та ускладнює вчинення земельних правопорушень. У Швеції громадянська має право брати участь у розробці та реалізації земельного законодавства. Це сприяє тому, що земельне законодавство відповідає інтересам суспільства та ускладнює вчинення земельних правопорушень.

Впровадження успішних правових практик з попередження земельних правопорушень у зарубіжних країнах може сприяти зменшенню рівня

земельних правопорушень і в Україні. Для цього необхідно провести аналіз чинного земельного законодавства України та розробити пропозиції щодо його вдосконалення. Також необхідно впровадити ефективні механізми контролю за дотриманням земельного законодавства та підвищити рівень обізнаності населення про земельне законодавство.

Висновки. Отже, у результаті проведеного дослідження встановлено, що існує ряд проблем у земельному законодавстві, які сприяють вчиненню кримінальних діянь у сфері земельних відносин. Для вирішення цієї проблеми необхідно внести зміни до чинного законодавства, які б уточнювали правові

категорії, що стосуються земельних відносин, створили ефективний механізм контролю за дотриманням земельного законодавства, а також підвищили відповідальність за порушення земельного законодавства. Необхідно системно переглянути та удосконалити законодавство у сфері земельних відносин з метою попередження кримінальних правопорушень. Це може включати уточнення норм, посилення механізмів контролю та створення прозорих процедур для усунення можливих корупційних схем. Такий крок сприятиме зменшенню криміногенності у земельних відносинах та забезпечить більшу законність та стабільність в цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баханов, О. М. (2022). Проблеми та перспективи вдосконалення земельного законодавства України. Юридична наука, (1), с. 25-32.
2. Бойко, В. В. Забезпечення правової визначеності у сфері земельних відносин: теоретичні та практичні аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, (57), с. 14-20.
3. Земельні відносини за новими правилами: що змінилося в Україні. Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/zemelni-vidnosini-za-novimi-pravilami-shcho-zminilosya-v-ukrayini.html>
4. Земельне право України (у схемах) : навч. посіб. / О. М. Шуміло ; МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2017. – 288 с.
5. Кодекс земельний від 25.10.2001 № 2768-III, «Земельний кодекс України». Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/T012768>
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III . Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Юзікова Н. С.

*професор кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара***КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ
У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН****CLASSIFICATION OF CRIMINAL LAW CONSEQUENCES OF COMMITTING A CRIME
IN THE FIELD OF LAND RELATIONS**

Стаття розкриває аспекти кримінальної відповідальності за порушення у сфері земельних відносин. Автор досліджує різноманітні фактори, що впливають на класифікацію наслідків злочинів у цій сфері, а також аналізує нормативні бази, які регулюють відповідальність за подібні порушення. Стаття також розглядає особливості притягнення до кримінальної відповідальності, різновиди покарань та відмежування кримінальної та адміністративної відповідальності у зазначеній сфері. Вона підкреслює важливість цього питання та викликає обгрунтовану дискусію щодо можливості введення окремої земельно-правової відповідальності, представляючи інформативний та аргументований погляд на сучасний стан регулювання кримінально-правових аспектів порушень у сфері земельних відносин. Проаналізовано фактичні та нормативні підстави такої відповідальності, виявлено особливості притягнення до кримінальної відповідальності, видів покарань та розмежування кримінальної й адміністративної відповідальності в цій сфері. Виявлено, що кримінальна відповідальність за порушення у земельних відносинах відрізняється своєрідними особливостями – унікальними фактичними та нормативними підставами, зокрема, фактом порушення земельного законодавства та спеціальними правовими нормами у статутах Кримінального Кодексу України. Цей інститут можна розглядати як спільний для земельного й кримінального права, оскільки використовує правила обох галузей.

Ключові слова: *земельні відносини, земельне право, кримінальна відповідальність, земельні ресурси, кримінологічна характеристика, екологія.*

The article covers aspects of criminal liability for violations in the field of land relations. The author examines various factors that affect the classification of the consequences of crimes in this area, and analyzes the regulatory framework governing liability for such violations. The article also examines the peculiarities of criminal prosecution, types of punishment and the distinction between criminal and administrative liability in this area. The article emphasizes the importance of this issue and provokes a well-founded discussion on the possibility of introducing separate land liability, presenting an informative and reasoned view of the current state of regulation of criminal law aspects of violations in the field of land relations. The author analyzes the factual and statutory grounds for such liability, identifies the peculiarities of criminal liability, types of punishment and the distinction between criminal and administrative liability in this area. It is found that criminal liability for violations in land relations is characterized by peculiar features – unique factual and regulatory grounds, in particular, the fact of violation of land legislation and special legal provisions in the statutes of the Criminal Code of Ukraine. This institution can be considered as common to land and criminal law, as it uses the rules of both branches.

Key words: *land relations, land law, criminal liability, land resources, criminological characteristics, ecologic.*

Постановка проблеми. Одне з ключових засобів боротьби зі злочинністю – це покарання, що застосовується за рішенням суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину. Це обмеження прав і свобод особи, передбачене законом (згідно зі статтею 50 Кримінального Кодексу України) [2]. Коли злочин є актом, що протистоїть волі держави та інтересам суспільства, покарання виступає як реакція держави, спрямована на відновлення справедливості, виправлення винуватого та захист громадян і держави від подібних злочинів у майбутньому. Злочин та покарання взаємопов'язані, вони є реакцією на дію та її усунення, на загрозу та спробу подолання цієї загрози. Така взаємозалежність стає основою для уявлення про важливість справедливості в покаранні. Багато вчених вказують на те, що правильне визначення та належна оцінка злочинів, розгляд проблем загальних та особливих аспектів кримінального права – все це втрачає значення, якщо покарання за вчинений злочин не буде справедливим або якщо накладене покарання не буде виконуватися належним чином. Це порушує принципи законності, справедливості,

гуманізму та рівності перед законом, викладені у статті 5 Кримінального Кодексу України. Проблема, що розглядається у статті, полягає в необхідності систематизації та аналізу кримінально-правових наслідків, що виникають в результаті порушень у земельній сфері. Стаття спрямована на визначення особливостей притягнення до кримінальної відповідальності за такі дії, класифікацію цих порушень та розробку методів відмежування кримінальної відповідальності від адміністративної у контексті земельного права. Проблема полягає в потребі уточнення та систематизації критеріїв, що визначають види злочинів у земельній сфері та їх наслідки відповідно до кримінально-правових норм, а також у розгляді доцільності введення окремої земельно-правової відповідальності як частини більш широкої системи юридичної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання юридичної відповідальності, зокрема кримінальної, а також їх наслідків за порушення у сфері земельних відносин розглядалися в працях В. Баранівського, Н. Антонюка, М. Єропкиної, М. Макс-

менцева, О. Літошенка, Р. Мовчана, О. Погрібною, Т. Саркісової, О. Дрозда, Б. Єрофєєвої, Т. Корнякової та інших дослідників. Проте окремі аспекти кримінальної відповідальності за порушення земельного законодавства залишаються невирішеними, що підкреслює потребу в подальших дослідженнях у цьому напрямку.

Мета. Основна мета полягає в систематизації та аналізі різних аспектів кримінальної відповідальності за порушення у земельній сфері. Основні завдання включають визначення класифікаційних характеристик наслідків злочинів у цій області, а також виявлення принципів відмежування кримінальної відповідальності від інших юридичних наслідків. Ця стаття має на меті ретельно проаналізувати та узагальнити інформацію, щоб сприяти більш глибокому розумінню взаємозв'язку між вчиненням злочину у сфері земельних відносин та наслідками, які випливають з цього у відповідності до кримінально-правових норм.

Виклад основного матеріалу. Більшість порушень у сфері земельних відносин визначена в особливих нормативно-правових документах. Наприклад, згідно із Законом України від 19.06.2003 року "Про державний контроль за використанням та охороною земель", забруднення земель визнається як накопичення пестицидів, агрохімікатів, важких металів, радіонуклідів та інших речовин у ґрунтах і ґрунтових водах через людський вплив, що перевищує природний фон і змінює їхні властивості. Також до цих порушень відносяться дії, що призводять до втрати межових знаків земельної ділянки, вимагаючи подальшої геодезичної роботи для їх відновлення.

Класифікація земельних правопорушень [1] може ґрунтуватися на різних основах: за ступенем загрози суспільству, викликаною злочином або порушенням; за суб'єктом – фізичною чи юридичною особою; за формою вини – умисним або необережним вчиненням; за об'єктивними аспектами – діями чи бездіяльністю; в залежності від сфери громадських відносин – чи це порушення майнового характеру або у сфері управління тощо.

Кримінальна відповідальність застосовується у випадках кримінальних правопорушень, які, згідно з частиною 1 статті 11 Кримінального кодексу України [2], означають винні дії або бездіяльність, що мають суспільну небезпеку. Вона застосовується лише у випадках порушень, які значно підвищують ризик для суспільства і, зазвичай, призводять до значної шкоди охоронюваним суспільним відносинам. Отже, кримінальна відповідальність застосовується до вчинених умисно або з необережності порушень земельного законодавства, які за ступенем небезпеки й шкоди мають значний вплив на суспільство.

У пункті 1 статті 197-1 Кримінального кодексу України передбачено два можливих види покарання: штраф від 200 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт строком до 6 місяців. Щодо використання штрафу, слід відзначити, що кримінально-правова література нерідко зауважувала про занадто невеликі розміри штрафів, що перед-

бачені Кримінальним кодексом України, особливо в порівнянні з масштабом матеріальної шкоди, необхідної для виникнення кримінальної відповідальності за конкретне порушення. Згідно із Законом України від 15 листопада 2011 року "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності", якщо за злочин передбачено основне покарання у вигляді штрафу понад 3 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, судово призначений штраф не може бути меншим за розмір матеріальної шкоди, завданої злочином, або одержаного доходу в результаті вчинення злочину, незалежно від максимального розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (частини статті) Кримінального кодексу України [4, с. 367]. Крім того, значно збільшено максимальний розмір штрафу, який тепер, згідно з частиною 2 статті 53 Кримінального кодексу України, становить 50 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а в окремих випадках, передбачених цією самою частиною 2 статті 53 КК України, – і більше. Санкції частини 1 статті 197-1 Кримінального кодексу України малоімовірно можна вважати ефективним засобом, який «створює страх перед покаранням і стримує інших від подібної неправомірної поведінки» (загальна превенція) або гарантує «відмову від злочину через необхідність уникнути певних обмежень прав і свобод». Це тому, що штрафи та заходи, спрямовані на відшкодування завданої майнової шкоди, мають різну правову сутність. Це нагадує про два важливі зауваження, які слід пам'ятати: «Суворість покарання як передумова загального запобігання має включати в себе значні обмеження і втрати для особи, яка вчинила злочин, тож сама перспектива його накладення має бути важливим чинником стримування для тих, хто схильний до порушень» і «Законодавець, з огляду на загальну мету запобігання, повинен розуміти, що вони можуть стримувати потенційного порушника від вчинення злочину». В більшості випадків особам, засудженим за порушення статті 197-1 Кримінального кодексу України взагалі, а також її першої частини зокрема, застосовується штраф. Зазвичай ця практика вважається вірною. Але той факт, що суди, призначаючи штраф, переважно обирають мінімально можливу суму, передбачену санкцією частини 1 статті 197-1 КК України, призводить до негативних наслідків.

Частиною 2 статті 197-1 Кримінального кодексу України передбачено більш строге покарання за злочин, що був спрямований згідно з наміром законодавців на більшу кваліфікацію порушення, передбаченого частиною 1. Санкція даної норми передбачає обмеження волі на строк від 2 до 4 років або позбавлення волі на строк до 2 років. За Р. Мовчаном, судова практика показує, що обмеження волі застосовувалося у 48 випадках до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, передбаченого частиною 2 статті 197-1 КК України, тоді як позбавлення волі – у 35 випадках [3, с. 789]. Проте лише в одному з цих випадків покарання було фактично виконане.

Порівняно з частиною 2 статті 197-1 Кримінального кодексу України, формулювання частини 4 цієї статті видається ще менш успішним, оскільки вона пропонує один єдиний вид покарання – позбавлення волі на строк від 1 до 3 років, не передбачаючи альтернативних варіантів. Очевидно, що у Кримінальному кодексі України існують статті, чітко визначають обов'язкове позбавлення волі як єдиний вид покарання (іноді навіть довічне позбавлення волі) за вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, які посягають на найважливіші соціальні цінності, такі як життя або здоров'я людини. Це можна спостерігати у статтях 115, 348, 442, частині 2 статті 258 та частині 4 статті 187 Кримінального кодексу України. Згідно з поглядами Н. А. Орловської, важливо враховувати, що штраф, арешт і обмеження волі можуть бути альтернативними до покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, але в залежності від ваги злочину [5, с. 126]. Вона також підкреслює, що виключно позбавлення волі на певний строк може бути застосоване лише у випадках тяжких або особливо тяжких злочинів. Цікаво, що хоча злочин, описаний у частині 4 статті 197-1 Кримінального кодексу України, впливає на два об'єкти кримінального законодавства, його соціальна небезпека може виглядати недостатньою для встановлення позбавлення волі на певний строк як єдиного виду покарання. Дані судової практики свідчать про неефективність такого законодавчого підходу: застосування позбавлення волі у випадках, коли особи визнані винними у вчиненні злочину за цією статтею, здійснювалося у 23 випадках, але в 22 з них засуджені врешті-решт звільнилися від реального відбування покарання, переважно за підставами, передбаченими статтею 75 Кримінального кодексу України. Багато суддів, усвідомивши, що покарання, передбачені за чинними статтями 197-1 другої та четвертої частин Кримінального кодексу України, не відповідають важливості та характеру самого злочину, намагаються уникнути звільнення винних осіб від покарання, застосовуючи більш м'які види покарання в рамках статті 69 КК України. Важливо зазначити, що згідно з частиною 3 статті 61 Кримінального кодексу України, обмеження волі не може бути застосоване до певних категорій осіб, таких як неповнолітні, вагітні жінки і матері з дітьми до чотирнадцяти років, особи пенсійного віку, військовослужбовці строкової служби та особи із першою або другою групою інвалідності. Отже, у випадку притягнення осіб з цих категорій до кримінальної відповідальності за другою частиною статті 197-1 КК України, суд втрачає можливість накладення на них обмеження волі, навіть якщо пізніше передбачено звільнення від його відбування, і повинен замінити це покарання іншими видами.

Серед порушень у сфері земельних відносин, які мають екологічне спрямування, відзначаються ті, які призводять до шкоди навколишньому середовищу через пошкодження або забруднення земель. Це включає незаконне заволодіння поверхневим шаром ґрунту (ст. 239-1), незаконне привласнення земель великого масштабу, що входять до водного

фонду (ст. 239-2), умисне знищення або ушкодження територій, які перебувають під охороною держави або об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252), а також неефективне використання земель (ст. 254). Зважаючи на схожість у покараннях за злочини у сфері земельних відносин екологічного характеру, а також на обмежену кількість справ цієї категорії, вбачається різниця у розмірах покарань, особливо у нових частинах 2, 3 та 4 статті 254 Кримінального кодексу України, виокремленням єдиного аналізу цих покарань, а не окремо для кожної статті.

Є спільні риси у санкціях, що визначені у статтях 239, 239-1, 239-2 та 254 Кримінального кодексу України. Перш за все, більшість із них пропонує альтернативні види покарань, за винятком частини 4 статті 254, тут згадуються чотири види покарань: штраф, позбавлення права на певні посади або заняття певної діяльності, обмеження волі та позбавлення волі на певний строк. Але є деякі розходження, які демонструють непослідовність у законодавстві. Наприклад, у частині 1 статті 239 відсутнє обмеження волі серед альтернативних покарань, на відміну від інших норм. Це може виглядати нелогічним, враховуючи схожий характер та рівень небезпеки зазначених правопорушень. У статтях 239-1, 239-2 та частині 2, 3 і 4 статті 254 Кримінального кодексу України передбачено обов'язкове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Однак у частині 2 статті 239 та частині 1 статті 254 це покарання є необов'язковим. Саме вчинення злочину, передбаченого у статті 239 КК України, часто пов'язане з певною діяльністю, тому саме ця кримінально-правова норма має передбачати обов'язкове застосування відповідного додаткового покарання. Аналізуючи порівняння санкцій статей 239-1 та 239-2 Кримінального кодексу України зазначимо те, що за кваліфіковані форми злочину, передбачені статтею 239-2 КК України, спеціальною щодо статті 239-1, передбачено покарання, яке ідентичне з покаранням, передбаченим для статті 239-1. Проте, за вчинення злочину з основним складом, передбаченого статтею 239-2 КК України, покарання виявляється навіть більш м'яким у порівнянні з покаранням, передбаченим у частині 1 статті 239-1 КК України.

У випадку, коли дії особи кваліфікуються за передбаченою частиною 3 статті 239 Кримінального кодексу України через матеріальну шкоду, суд може вважати за доцільне застосувати штраф як покарання. А в разі, якщо ці дії призвели до масового захворювання людей, тяжкого тілесного ушкодження потерпілих та інших подібних наслідків, суд може визнати необхідним застосувати покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк. Щодо обмеження волі, експерти вважають, що його застосування не відповідає загальній чи спеціальній профілактиці від відповідних злочинів. Лише стаття 239 проекту 4 Кримінального кодексу України згадує безальтернативне позбавлення волі на певний строк. Це пов'язано з тим, що в цьому розділі згадується умисне діяння та вказуються найбільш тяжкі

наслідки, зокрема смерть людини. Частина 4 статті 239-3 Кримінального кодексу України, яка стосується необережного забруднення або псування земель, що призвело до загибелі людини, може передбачати альтернативу позбавленню волі на певний строк у вигляді штрафу.

У цьому контексті важливо відзначити розмір штрафів, які накладаються за різними статтями Кримінального кодексу України. Наприклад, за порушення, передбачені статтею 239 – до 200 неоподаткованих мінімумів доходів громадян за статтею 239-1 – від 200 до 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, за статтею 239-2 – від 100 до 300 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, і за статтею 254 – до 250 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. На нашу думку розміри штрафів, встановлені в початкових версіях статей 239, 239-1, 239-2 та 254 Кримінального кодексу України, не відповідають реальній суспільній небезпеці, яку представляють вчинені у цих статтях дії.

Вченими та фахівцями з недавнього часу акцентується необхідність вирізняти спеціальний вид юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства (земельно-правова відповідальність). Ця відповідальність за порушення земельних прав пояснюється кількома факторами: земля як природний об'єкт має унікальні характеристики, відмінні від інших матеріальних об'єктів, тому традиційні засоби юридичної відповідальності недостатні для належного регулювання та захисту її використання; головною метою встановлення спеціальних земельно-правових заходів є відновлення попереднього стану в земельних відносинах; ці спеціальні заходи відповідальності більше спрямовані на відшкодування збитків, завданих незаконним використанням земельної ділянки, аніж на настання негативних наслідків для порушника земельного законодавства. Спеціальна земельно-правова відповідальність включає в себе примусове припинення права користування земельною ділянкою, обов'язок власника або користувача землі знести будівлі або структури, які вони незаконно встановили на цій ділянці, або повернути земельну ділянку, яку вони самовільно використовували. Варто відзначити, що самовільне використання земельної ділянки може призвести до кримінальної відповідальності за статтею 197-1 Кримінального кодексу України та адміністративної відповідальності за статтею 53-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Таким чином, вважаємо слушною думку Р. Мовчана [3, с. 801], що для більш конкретизованих наслідків за правопорушення, скоєні у сфері земельних відносин, потрібно у законі про кримінальні правопорушення закріпити означення "злочин" і "кримінальний проступок" з максимально чіткими та формалізованими критеріями їх розмежування за рівнем загрози для суспільства, що максимально можливо. Проведення детального аналізу суспільної небезпеки кожного вчинку, що враховує попередні обставини, дозволить відрізнити його як злочин або кримінальний проступок шляхом порівняння їхніх характеристик. Враховуючи вже визначене віднесення діяння до категорії кримінального порушення, важливо конкретизувати типи та розміри покарань, що можуть бути застосовані за вчинення відповідного злочину або кримінального проступку, які законодавець визначить як можливі у відповідних кримінально-правових нормах.

Висновки. Отже, кримінальна відповідальність застосовується до правопорушень, які мають суспільну небезпеку та спричиняють значну шкоду охоронюваним суспільним інтересам. Пункт 1 статті 197-1 Кримінального кодексу України передбачає два можливих види покарань: штраф та арешт строком до 6 місяців. Проте, відзначається, що розміри штрафів, встановлені законодавством, часто не відповідають масштабу завданої матеріальної шкоди. У тексті розглянуто дві частини статті 197-1 Кримінального кодексу України, що передбачають різні види покарань за злочини. Частина 2 цієї статті надає більш суворе покарання, обмеження волі або позбавлення волі, за порушення, що мають більшу кваліфікацію. У пункті 4 тієї ж статті передбачено позбавлення волі на певний строк від 1 до 3 років як єдиний вид покарання, не передбачаючи альтернативних варіантів. Також важливо враховувати, що обмеження волі не може бути застосоване до певних категорій осіб згідно з частиною 3 статті 61 Кримінального кодексу України. Таким чином, суди у випадках притягнення цих осіб до відповідальності за злочини, передбачені цією статтею, втрачають можливість обмеження волі і повинні замінювати це покарання іншими видами. Загалом, розрізнення видів покарань та їхній відповідний застосунок залишає певні недоліки та неспівпадіння з характером вчинених злочинів, що потребує удосконалення законодавства для більш ефективного і пропорційного судочинства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Земельний кодекс України : Закон від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика : монографія / Р. О. Мовчан; передмова д-ра юрид. наук, проф., заслуженого діяча науки і техніки України О. О. Дудорова. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 1152 с.
4. Мірошниченко А.М. Земельне право України : підручник. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ : Алерта; ЦУЛ, 2011. 678 с.
5. Орловська Н. Про модель кримінально-правового впливу на юридичну особу в Україні. Юридична Україна. 2014. № 2. С. 125–130

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.81

DOI <https://doi.org/10.32782/39221541>

Буряк К. М.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри Європейського та міжнародного права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

СІМЕЙНА БЕЗПЕКА ЯК ЧИННИК ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

FAMILY SAFETY AS A FACTOR IN COUNTERING AND PREVENTING DOMESTIC CRIME

У статті розглянуто сімейна безпека як чинник протидії та запобігання домашній злочинності. Сімейна безпека з'явилася у зв'язку зі змінами у ХХІ столітті соціально-економічних і політичних процесів, які вимагали водночас кримінально-правового захисту законних прав та інтересів людини і громадянина у різних сферах її життєдіяльності, в тому числі і у домашній сфері.

Доведено, що сімейна безпека з'являється тоді коли родина неготова протидіяти кривднику, її зовнішня і внутрішня безпека нібито скасовується, адже кожен може стати жертвою домашньої злочинності. З'ясовано, щоб не стати жертвою домашньої злочинності потрібно володіти знаннями як себе захистити.

Сімейна безпека як чинник протидії та запобігання домашній злочинності зумовлена необхідністю упровадження істотних змін до гуманізації українського законодавства відповідно до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також вимог Європейського суду з прав людини. Зазначено, що сімейна безпека має спиратися не лише на правові норми, а і моральні та релігійні норми, а також на звичаї та традиції української сім'ї.

Визначено прояви домашньої злочинності, які умовно поділяємо на три стадії: рання – це коли формуються сімейні стосунки між чоловіком і дружиною шляхом складання шлюбу, при цьому з'являються перші суперечки з приводу побутових питань, майбутнього виховання дітей; проміжна – це коли в сім'ї народжуються діти, родина стикається з випробуванням на стійкість; повна – коли в родині з'являється кривдник, тобто особа яка підпадає під ознаки статті 126-1 Кримінального кодексу України.

Сформульовано поняття сімейна безпека – це стан захищеності сім'ї від кривдника правовими та іншими соціальними нормами суспільних відносин, які забезпечують охорону життя, здоров'я, дотримання прав, свобод і законних інтересів людини, її духовних та матеріальних цінностей, майнових та немайнових прав, умов життєдіяльності на засад суспільної моралі, звичаях та традиціях української сім'ї.

Змодельовано кримінологічну парадигму сімейної безпеки – це такі умови сімейного буття, в яких всі члени родини захищені від зовнішніх і внутрішніх чинників домашньої злочинності.

Ключові слова: безпека, сім'я, кривдник, жертва, знання, протидія, запобігання.

Family safety as a factor in countering and preventing domestic crime was considered in the article. Family security appeared in connection with changes of socio-economic and political processes in the XXI century, which simultaneously required criminal and legal protection of the legal rights and interests of a person and citizen in various spheres of his life, including in the home sphere.

Family security was found to appear when the family is not ready to counteract the abuser, its external and internal security is allegedly canceled, because everyone can become a victim of domestic crime. It turned out that in order not to become a victim of domestic crime, you need to have knowledge about protecting yourself.

Family security as a factor of countering and preventing domestic crime is determined by the need to introduce significant changes to the humanization of Ukrainian legislation in accordance with the provisions of the convention for the protection of human rights and fundamental freedoms, as well as the requirements of the European Court of human rights. It is noted that family security should be based not only on legal norms, but also on moral and religious norms, as well as on the customs and traditions of the Ukrainian family.

The manifestations of domestic crime are defined, which are conditionally divided into three stages: early – this is when family relations are formed between husband and wife by drawing up a marriage, while the first disputes appear about everyday issues, the future upbringing of children; Intermediate – when children are born in the family, the family faces a test of stability; full – when an offender appears in the family, he is a person who falls under the signs of Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine.

The concept of family security is formulated-this is the state of protection of the family from the offender by legal and other social norms of public relations which ensure the protection of life, health, respect for the rights, freedoms and legitimate interests of a person, his spiritual and material values, property and non-property rights, living conditions based on public morals, customs and traditions of the Ukrainian family.

The criminological paradigm of family security is modeled – these are the conditions of family life in which all family members are protected from external and internal factors of domestic crime.

Key words: security, family, abuser, victim, knowledge, counteraction, prevention.

Постановка проблеми. Сімейна безпека як чинник протидії та запобігання домашній злочинності зумовлена необхідністю впровадження істотних змін до гуманізації українського зако-

нодавства відповідно до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також вимог Європейського суду з прав людини.

Сімейна безпека з'явилася у зв'язку зі змінами соціально-економічних і політичних процесів у ХХІ столітті, які вимагали водночас кримінально-правового захисту законних прав та інтересів людини і громадянина у різних сферах її життєдіяльності, в тому числі і у домашній сфері.

Враховуючи той факт, що рівень домашньої злочинності має виражену тенденцію до зростання ми поставили перед собою завдання актуалізувати всебічне вивчення всіх взаємопов'язаних аспектів домашньої злочинності, на основі яких може бути розроблено кримінологічну модель сімейної безпеки як чинника протидії та запобігання домашній злочинності. Оскільки сімейна безпека в Україні не достатньо вивчена, саме це стало вирішальним при підготовці даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фрагментарно питання сімейної безпеки як чинника протидії та запобігання домашній злочинності висвітлювалися в науково-теоретичних дослідженнях таких учених: А. Б. Благої, О. І. Белової, О. І. Богатирьової, І. Г. Богатирьова, О. В. Бойко, Б. М. Головкина, О. М. Джужі, О. І. Зазимко, О. В. Ковальової, О. Д. Коломойця, Л. В. Крижної, М. Г. Кузнецова, Н. В. Лесько, С. В. Романцевої, М. Ю. Самченко та зарубіжних вчених А. А. Ахматова, Г. М. Іляшенка, Д. О. Корецького, Г. М. Мінковського, В. П. Мелешко, О. В. Старкова, Д. О. Шестакова та інших.

Метою статті є науково-методологічне осмислення розробки та запровадження у вітчизняну кримінологічну науку кримінологічної моделі сімейної безпеки протидії та запобігання домашньої злочинності. Дана модель має на меті не ліквідувати домашню злочинність в житті соціуму, а мінімізувати її рівень, відповідно до сучасних можливостей правоохоронних органів, дотримання законності, охорони конституційних прав і свобод громадян України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Глобалізаційні зміни у сфері соціально-економічних і політичних процесів, які відбуваються у ХХІ столітті, вимагають правового захисту законних прав та інтересів людини і громадянина у різних сферах її життєдіяльності, в тому числі і у домашній сфері. На жаль, домашня злочинність – це не випадковий факт людської деструктивності – це відмінне за генезою стійке, масове, край небезпечне явище, котре потребує (*ultra ratio*) державного втручання [1, с.].

На нашу думку, саме сімейна безпека може стати в нагоді запобігання домашній злочинності, яка тривалий час в Україні була міцно прихована забороною втручання держави в особисте та приватне життя людей. Тому, розглядаючи історичне минуле про домашню злочинність ми приходимо до висновку, що про неї взагалі відкрито почали говорити з 2017 року, коли законодавець вніс відповідні зміни і доповнення до Кримінального кодексу України, закріпив у відповідних статтях кримінальну відповідальність за вчинення домашнього насильства стаття 126-1; примушування до шлюбу стаття 151-2; незаконне проведення абортів або стерилізації стаття

134; згвалтування стаття 152; сексуальне насильство стаття 153 Кримінального кодексу України.

Тому не варто відкидати її минуле, яке проявлялось у різних видах злочинної поведінки кривдника і було закріплене в інших нормах КК України. Більше того, за радянські часи така злочинність по ідеологічними мотивам не могла бути, а тому не могли бути і надбання її публічності. За нашим переконанням домашня злочинність спричинена кризою духовних підвалин життя людей, члени сім'ї не бажали виносити цю проблему на осуд суспільства, жертва виправдовувала кривдника, пробачала його і не вдавалась до спроб захисту.

До речі, за даними наукової школи «Інтелект» 80% кривдників вважають, що домашня злочинність – це приватна справа тільки членів родини. Хоча це не так. На домашню злочинність впливають такі показники, як: неналежне виховання дитини; безконтрольність її способів життя; прояви агресивності до інших людей, вчинення кримінального правопорушення тощо.

Прояви домашньої злочинності умовно можна поділити на три стадії: рання – це коли формуються сімейні стосунки між чоловіком і дружиною шляхом складання шлюбу, при цьому з'являються перші суперечки з приводу побутових питань, майбутнього виховання дітей; проміжна – це коли в сім'ї народжуються діти, родина стикається з випробуванням на стійкість; повна – коли в родині з'являється кривдник, тобто особа яка підпадає під ознаки статті 126-1 Кримінального кодексу України.

На жаль, вчинення кривдником кримінального правопорушення у сімейній сфері не дозволяє сім'ї виконувати свої інституційні функції, тим самим, породжує не спроможність репродуктувати своє майбутнє, як на фізіологічному, фізичному, психологічному так і інтелектуальному рівні.

У цьому контексті актуальними є слова відомого вітчизняного кримінолога академіка А. П. Закалюка, який у власних працях зазначав, що громадянська незрілість, моральні збочення неповнолітніх, тим паче вчинення ними суспільно-небезпечних діянь має викликати виняткову занепокоєність суспільства, держави, вимагають глибокого аналізу та вжиття всіх необхідних заходів для недопущення таких проявів, запобігання їх вчиненню, найбільш раціонального реагування на вчинені злочини, включаючи застосування покарання та альтернативи останньому [2, с. 467].

Для України проблема домашньої злочинності в значній мірі пов'язана із забезпеченням дотримання прав і свобод у такій важливій для суспільства сфері як сім'я, а також належним забезпеченням з боку державних та недержавних інституцій особистої та публічної безпеки кожного члена сім'ї.

До речі, опитування населення науковою школою «Інтелект» у Дніпропетровській, Київській, Сумській, Черкаській та Чернігівській областях показало, що 90% респондентів вважають, що сімейна безпека взагалі це приватна справа членів родини. Більше того, 50 % респондентів повною мірою про-

ти визнання домашньої злочинності як проблеми в сім'ї, у зв'язку з тим, що вона і без того руйнує певні звичаї, традиції та устої сімейних відносин.

Усупереч цьому, вітчизняна дослідниця домашньої злочинності О.І. Богатирьова навпаки переконана, що домашня злочинність – це не приватна справа тільки членів родини, вона, на жаль, зачіпає суспільні інтереси, що в свою чергу вимагає ефективних дій з боку держави, її інституцій, суду, прокуратури, підрозділів Національної поліції України, громадкості спеціальних заходів щодо її протидії та запобігання у межах кримінального провадження [3, с. 123].

Варто зазначити, що в кримінологічній науці проблема безпеки в сімейній сфері, на жаль, не має такої досить широкої палітри поглядів, як на інші кримінологічні проблеми у сфері запобігання злочинності. Мабуть це пов'язано з тим, що чинне законодавство України не містить нормативно-правового терміна «безпека у сімейній сфері». Хоча саме захищеність, жертви від кривдника в сім'ї досягається за допомогою права.

З огляду на вищевикладене, на жаль, сімейна безпека з'являється тоді коли родина неготова протидіяти кривднику, її зовнішня і внутрішня безпека нібито скасовується, адже кожен може стати жертвою домашньої злочинності. До речі, саме інтернет та телевізійні перегляди про домашнє насильство формують у більшості людей, особливо похилого віку, стан збентешеності та порушує у них внутрішню рівновагу спокою і захисту, щоб не стати жертвою домашньої злочинності.

Більше того, вчинення кривдником домашньої злочинності спонукає жертву злочину на побоювання і відчуття незахищеності перед кривдником, тому таку злочинність вчені пропонують розглядати як стихійне лихо, яке несе у собі нещастя та свідчить про вчинення з боку кривдника свавілля та беззаконня над іншою людиною.

Узагалі останнім часом мені видається дедалі очевиднішим, що держава взагалі розглядає безпеку в сімейній сфері лише через призму кримінально-правових заборон та приписів. До речі, про неї мала говорять і науковці, відсутні, зокрема, і дослідження. Хоча, саме дослідники, як правило, знають, що будь-яка наукова проблема є предметною, оскільки формується на підставі конкретних об'єктів вивчення.

Проблема сімейної безпеки є актуальною не тільки для нашої країни, вона актуальна і для зарубіжних країн. У Європі, завдяки активним діям міжнародних правозахисних організацій, в останні роки істотно розширилися уявлення про дотримання прав людини, у тому числі змінилося розуміння відповідальності держави за вчинення кривдником кримінального правопорушення у домашній сфері.

Зокрема, під тиском громадськості у більшості країн Європи почалося державне субсидювання кризисних центрів і притулків для жертв домашньої злочинності. Оскільки попередні закони не враховували специфіку і складність вчинення кривдником у сімейній сфері кримінального правопорушення.

Тому пропонувалися різні додаткові заходи та поправки до адміністративного, кримінального і цивільного законодавства, а більшість держав стали розробляти спеціальні закони, мета яких полягала у створенні правової бази для реалізації комплексного підходу до вирішення проблеми сімейної безпеки від вчинення кривдником кримінального правопорушення.

На даний час такі закони діють у більшості держав Європейського Союзу. Не є винятком у цьому відношенні Федеративна Республіка Німеччина, де проблема сімейної безпеки актуальна як ніколи. Серед заходів протидії та запобігання домашній злочинності з боку держави у Німеччині є турбота про майбутні покоління.

Німецький вчений К. Зайтт [4, с. 7], стверджує, що якщо діти бачили як їх батьки зазнавали відкритого насильства одне від одного, їх психіка важко страждає. У більшості випадків вони сприймають насильство як основу сімейних взаємин, зазнають у майбутньому експлуатації та насилля з боку батьків.

Проблема сімейної безпеки актуальна і для Великобританії. Згідно закону від 2004 року домашнім насильством є будь-який випадок загрози, насильства та жорстокого поводження (психологічного, фізичного, сексуального, фінансового чи емоційного) між дорослими, які є або були співмешканцями або щодо членів сім'ї, незалежно від статі, сексуальної орієнтації [5, с. 10].

У Великобританії, зокрема для запобігання сексуального насильства у великих містах створено 87 незалежних консультативних центрів, завдання яких не тільки захистити жінку від сексуального насильства, а і надання їй допомоги у покаранні кривдника за примусовий шлюб. Фінансування консультативних центрів забезпечується державою. Дані центри проводять прикладні дослідження причин і умов домашнього насильства та пропонують державі відповідні заходи його запобігання.

Цікавим з погляду на проблему сімейної безпеки є досвід Ізраїля, де фізичне покарання у сім'ї виключено. Будь-яке фізичне насильство принижує людину, а погроза застосування насильства вважається психологічним насильством і розцінюється як злочин [6, с. 250-251].

Відповідно до Закону Ізраїлю «Про запобігання домашньому насильству», прийнятому ще у 1991 році (з подальшою редакцією у 2001 р.), не тільки чоловік має право звернутися до суду з проханням про отримання ордера на захист, щоб отримати заборону на проживання у квартирі (будинку) члена сім'ї, який виявляє насильство. У законі дається широке визначення члена сім'ї, що має право подати позов на отримання ордера на захист: розведений чоловік, бабуся чи дідусь, брати чи сестри, дитина чоловіка, брати і сестри чоловіка і дружини, дядьки і тітки, племінники, цивільне подружжя, а також пара однієї статі.

Проблема сімейної безпеки є актуальною і для Франції. Статистичні дані за показниками виявів

домашнього насильства змушують керівництво держави проводити кардинальні кроки задля викоринення таких негативних тенденцій. У Франції проводиться активна робота з дослідження інтенсивності виявів домашнього насильства. Так, моніторинг ситуації виявів домашнього насильства у Франції започатковано досить давно і на теперішній час від 200 тис. до 2 млн. жінок у Франції є жертвами домашньої злочинності, 400 щорічно вмирають від побоїв, завданих чоловіком у сім'ї, тобто більше однієї жінки кожного дня [7].

Дослідження причин такої несприятливої ситуації у загалом благополучній Франції показує, що головними причинами високого стану домашньої злочинності є: відбиток патріархальних стереотипів домінування чоловіка у сім'ї, що особливо яскраво виявляється у традиційно мультикультурній та відкритій до імміграції Франції.

Отже, проведений нами моніторинг світового досвіду щодо сімейної безпеки на нашу думку може сприятливо вплинути на стан сімейної безпеки в Україні та вирішити низку проблем, що виникають сьогодні у сфері протидії та запобігання домашній злочинності. Зокрема, йдеться про створення дієвого правового механізму захисту прав жертв домашньої злочинності в Україні.

Таким чином, беручись за дослідження сімейної безпеки ми ознайомились із джерелами різних галузей знань, зібрали і обробили емпіричний матеріал,

що дало можливість підтвердити та висунути нами гіпотезу щодо предмета нашого дослідження «сімейна безпека як чинник протидії та запобігання домашній злочинності».

Підтверджуючи імовірнісний характер висунутої нами гіпотези, як ідеї, вона має пройти у своєму розвитку три стадії, а саме: накопичення фактичного матеріалу про сімейну безпеку; обґрунтування на цій основі припущення прийнятної теорії; перевірка отриманих результатів на практиці, сформування наукового визначення сімейної безпеки.

Висновок. На підставі вищевикладеного спробую змоделювати розв'язання цього питання, спираючись на кримінологічну парадигму.

1. Сімейна безпека – це такі умови сімейного буття, в яких всі члени родини захищені від зовнішніх і внутрішніх чинників домашньої злочинності.

2. Сімейна безпека має спиратися не лише на правові норми, а і моральні та релігійні норми, а також на звичаї та традиції української сім'ї.

3. Сімейна безпека – це стан захищеності сім'ї від кривдника правовими та іншими соціальними нормами суспільних відносин, які забезпечують охорону життя, здоров'я, дотримання прав, свобод і законних інтересів людини, її духовних та матеріальних цінностей, майнових та немайнових прав, умов життєдіяльності на засадах суспільної моралі, звичаях та традиціях української сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голіна В.В. Деякі зауваження і пропозиції щодо криміналізації домашнього насильства. Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству: матеріали міжнародного круглого столу (27 вересня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 184 с.
2. Закалюк А.П. Курс сучасної Української кримінології: теорія і практика. УЗ кн. К : Видавничий дім «Ін Юре», 2007. 320 с.
3. Богатирьова О.І. Домашня злочинність в Україні: протидія та запобігання. *Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів України*: Всеукраїнська наук.-практ. конф. (Херсон 31 жовтня 2019 р.) / за заг ред.: О. О. Шкути. Херсон: ТОВ «ВКФ«СТАР»ЛТД», 2019. С. 123- 127
4. Seith C. Kinder und häusliche Gewalt. Herausforderungen an Behörden und Fachstellen. *Soziale Sicherheit CHSS*. 2009. № 5. P. 249–254.
5. Domestic Abuse Guidelines for Prosecutors: Legal Guidance, Domestic abuse. URL: <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/domestic-abuse-guidelines-prosecutors> (дата звернення: 10.11.2020).
6. Насилля у сім'ї. URL: <https://www.justice.gov.il/Ru/Units/LegalAid/LegalAssistanceDomains/Pages/FamilyViolence.aspx> (дата звернення: 10.11.2020).
7. At least 2.000.000 women are victims of domestic violence in France. URL: http://www.sosfemmes.com/english_domestic_violence/violence_statistics.htm (дата звернення: 10.11.2020).

Сосков Р. Р.

аспірант

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСОВНОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ТА ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЙ У ПРИТЯГНЕННІ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ПРОФЕСІЙНІЙ ЖУРНАЛІСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ І ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ

CHALLENGING APPLICABILITY OF INTERNATIONAL LEGAL AND EXTRATERRITORIAL JURISDICTION IN IMPOSING CRIMINAL LIABILITY FOR OBSTRUCTING PROFESSIONAL JOURNALISTIC ACTIVITIES AND CRIMES AGAINST JOURNALISTS

У світі зростає стурбованість зростанням кількості арештів, затримань, ув'язнень, переслідувань і навіть вбивств журналістів у всьому світі, які є злочинами проти свободи преси, у цій статті розглядаються причини безкарних злочинів перешкоджання професійній журналістській діяльності і злочинів проти журналістів та розглядаються зусилля спрямовані на боротьбу з безкарністю таких злочинів. Щоб досягти цієї мети, у статті розглядається місце преси в суспільстві як четвертої влади світу; обговорюється конкретна роль ЗМІ для держави, політики та суспільства. Робота базується на теорії соціальної відповідальності преси, робить огляд свободи преси, представляє перелік минулих і сучасних випадків нападу на ЗМІ; особлива увага приділена глобальному кричущому показовому кейсу, а саме, випадку навмисного резонансного вбивства за кордоном постійно проживаючого на законних підставах у США журналіста Джамалі Хашоггі (Jamal Khashoggi). Наводяться аргументація та кримінологічний нормативний аналіз співвідношення і застосовності кримінальних норм міжнародного права, екстериторіальної юрисдикції країн, в яких законні інтереси їх громадян, законних резидентів і суспільного ладу зазнали шкоди.

Ключові слова: злочини проти журналістів, безкарність, екстериторіальна юрисдикція, міжнародний кримінальний суд, злочини проти людяності, права людини, свобода преси та слова, атака на ЗМІ, соціальна відповідальність, Джамалі Хашоггі (Jamal Khashoggi).

There is growing worldwide concern over the increasing number of arrests, detentions, imprisonments, persecutions and even killings of journalists around the world, which constitute crimes against freedom of the press, this article examines the causes of impunity for crimes of obstruction of professional journalism and crimes against journalists and examines efforts to fight against impunity for such crimes. To achieve this goal, the article examines the place of the press in society as the fourth power of the world; the specific role of mass media for the state, politics and society is discussed. The work is based on the theory of social responsibility of the press, reviews freedom of the press, presents a list of past and present cases of attacks on mass media; special attention is paid to the global flagrant demonstrative case, namely, the case of the high-profile intentional murder abroad of journalist Jamal Khashoggi (legal permanent resident of the USA). Argumentation and criminological normative analysis of the relationship and applicability of criminal norms of international law, extraterritorial jurisdiction of countries in which the legitimate interests of their citizens, legal residents and social order have been harmed are provided.

Key words: crimes against journalists, impunity, extraterritorial jurisdiction, international criminal court, crimes against humanity, human rights, freedom of press and expression, attack on mass media, social responsibility, Jamal Khashoggi.

Постановка проблеми. У всьому світі журналістська діяльність часто наражає на ризик стати жертвою порушень і зловживань правами людини. Мова йде про вбивства, катування, незаконне позбавлення волі або викрадення людини, безпідставне затримання або арешт, свавільне видворення, фізичне та сексуальне насильство, а також залякування, погрози та гоніння всіх видів, зокрема спрямовані й на членів їхніх сімей. Ці нелюдські методи часто змушують журналістів припинити свою діяльність і стимулюють самоцензуру, що позбавляє суспільство важливої інформації.

Тому Організація Об'єднаних Націй закликає держави привести свої закони, політики та практики у відповідність з їхніми зобов'язаннями, передбаченими міжнародним законодавством про права людини, щоб:

1) налаштувати запобіжні механізми або ефективні заходи захисту;

2) створити спеціальні слідчі підрозділи або призначити спеціалізованих прокурорів;

3) напрацювати спеціалізовані протоколи, методи розслідування та притягнення до відповідальності;

4) забезпечити підзвітність відповідних установ проведенням неупереджених, оперативних, ретельних, незалежних та ефективних розслідувань усіх випадків насильства, погроз та нападів на журналістів відповідно до юрисдикції того чи іншого органу, із застосуванням міжнародної, національної юрисдикції, а також розшук і переслідування злочинців в порядку екстериторіальної юрисдикції при скоєнні злочинів проти журналістів, їх сімей та співробітників, злочинного перешкоджання професійній журналістській діяльності поза межами країн громадянства або законного постійного проживання;

5) притягнути до відповідальності винних осіб, серед них замовників, співучасників, підбурювачів та тих, хто приховував злочини;

б) забезпечити доступ жертв і членів їхніх сімей до механізму отримання відповідного відшкодування, компенсації та допомоги [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретична основа статті спирається на теорію соціальної відповідальності преси та міжнародно – правових домінантах при переслідуванні злочинності проти професійної журналістської діяльності, а також механізмах і засадах застосовності міжнародних норм та національних норм країн, де розслідується злочин проти журналіста в контексті перешкоджання професійній журналістській діяльності, а також у контексті замаху на життя та безпеку журналіста як людини, у тому числі із застосуванням екстериторіальної юрисдикції у разі скоєння злочину стосовно громадянина (журналіста) чи законного резидента поза кордоном цієї країни. Дослідження у цій статті спираються на фундаментальні роботи, джерела міжнародного правового режиму захисту основоположних прав і свобод громадян, і зокрема прав журналістів, які здійснюють свою професійну діяльність в умовах небезпек, залякувань, політичного тиску, злочинних режимів та застосування зброї і фізичного знищення, тобто загроз життю та безпеці журналістів, членів їх сімей та колег із ЗМІ при виконанні службових обов'язків, як то у випадку переслідування і вбивства журналіста – дисидента і законного резидента США Джамала Хашоггі, а також інших гучних кримінальних процесів (над військовими злочинцями – нацистами Адольфа Гітлера, голокосту тощо). Наукові дослідження, кримінальні розслідування і справи, теоретичні засади застосування норм міжнародного права, національних норм кримінального права та їх екстериторіальне правозастосування охоплюють 80 річний академічний екскурс та джерела періоду від 1942 року до 2023 року, що включає документацію й роботи міжнародних визнаних науковців та практиків у сфері кримінального права, серед яких Margaret A. Blanchard, Stanley J. Baran, Dennis K. Davis, Robert Maynard Hutchins, Bernadette Rainey, Pamela McCormick, and Clare Ovey, Albert Camus, Lee Carroll Bollinger

Мета дослідження. Наукова мета цієї статті також полягає у необхідності поглиблення та поширення знання й розширити можливості з таких питань:

(1) Надавати аналітичну інформацію для проведення або моніторингу досудового розслідування та консультативну допомогу правоохоронним органам.

(2) Встановити етапи судової процедури у злочинах проти журналістів і підтримувати цілісність доказів.

(3) Наголосити на важливості захисту конфіденційності джерел журналістської інформації.

(4) Обговорення питань захисту потерпілих і свідків, імунітету свідків і переваг співпраці у розслідуванні.

(5) Дослідити питання взаємної правової допомоги у кримінальних справах та екстрадиції.

(6) Визначити характеристики гендерних злочинів та інших форм злочинів на ґрунті ненависті до журналістів.

(7) Проаналізувати постконфліктну юрисдикцію та питань перехідного правосуддя для підвищення ефективності запобігання та боротьби зі злочинами проти професійної журналістики на глобальному рівні.

Виклад основного матеріалу. У 1942 році була створена незалежна комісія зі свободи преси на чолі з Робертом Мейнардом Хатчінсом (Robert Maynard Hutchins) – на той час ректором Чиказького університету [2]. Комісія, на яку було покладено завдання вивчати роль преси в американському суспільстві та виробляти рекомендації щодо того, як найкраще працювати пресі на підтримку демократії, складалася з науковців, політиків та громадських активістів [3]. Організація, фінансована Генрі Люсом (власником і видавцем журналу Time), у 1947 році виступила з теорією соціальної відповідальності [4].

Суть теорії полягає в тому, що хоча преса має право на публікацію, вона повинна бути соціально відповідальною. Тобто вона має відповідати бажанням і прагненням людей створити краще суспільство. Вона повинна надавати точну та фактичну інформацію; і надати повний доступ до питань порядку денного, зокрема питань суспільного значення.

Частиною свободи вираження поглядів є право на інформацію або, як зазначено у статті 10 Європейської конвенції з прав людини [5] (ЄКПЛ), «одержувати ... інформацію та ідеї» [6]. Свобода преси впливає з цього права, оскільки завданням преси є передавати інформацію та ідеї з усіх питань, що становлять суспільний інтерес. Не тільки преса має це завдання, громадськість має певне право отримувати інформацію та ідеї. Без доступу до інформації з преси громадськість не має справжньої можливості бути в курсі подій у суспільстві. Вони також не мають можливості обговорювати питання, що становлять суспільний інтерес, і тим самим впливати на розвиток подій, можливо, навіть переломити хід подій і змінити напрямок розвитку суспільства.

По-перше, необхідно зазначити, що журналісти, як правило, вільні робити все те, що дозволено людям поза їхньою професією. Вони не обмежені жодною спеціальною статтею кримінального закону про журналістську поведінку. Таким чином, журналісти можуть вільно намагатися взяти інтерв'ю з особою – відомою чи невідомою громадськості, а також вільно цитувати кого завгодно. Журналісти можуть вільно досліджувати тему, використовуючи всі доступні законні засоби – пошук в Інтернеті, пошук інформації в бібліотеці, виклик експертів, проведення розслідувань на місці тощо. Крім того, журналісти можуть вільно відвідувати будь-який відкритий публічний захід або відвідувати приватні місця, якщо їх запрошено. Загалом журналісти вільні робити все те, що вільні люди у вільному суспільстві.

По-друге, слід зазначити, що журналісти в принципі не можуть бути звільнені від свого обов'язку підкорятися звичайному кримінальному законодав-

ству на тій підставі, що свобода вираження поглядів і їх життєво важлива роль громадського сторожового пса наділяють їх особливим імунітетом від кримінальної відповідальності. Це стосується всіх положень кримінального законодавства, які за своєю природою не є обмеженням свободи вираження поглядів – наприклад, дослідницькі дії, вчинені в рамках збору даних журналіста [7].

Крім того, без інформації з преси громадськість не зможе контролювати, чи влада чи потужні приватні підприємства діють у рамках демократичного суспільства, керованого верховенством права. Іншими словами, преса має особливий статус у демократичному суспільстві від імені громадськості, щоб відігравати роль, як іноді кажуть, «четвертої влади» або як так званого «сторожового пса громадськості» (англ. public watchdog) [8], [9], [10].

Як видно з вислову, преса — це не просто сторожовий пес, це громадський сторожовий пес. Особливий статус, яким преса та журналісти користуються в демократичному суспільстві щодо свободи вираження поглядів, користуються не в їхній особистій якості, так би мовити, а в їхній функції громадського сторожового пса.

Як зазначалося, право на свободу вираження поглядів згідно зі статтею 10 не є абсолютним. Таким чином, згідно зі статтею 10 (2) ЄКПЛ, свобода вираження поглядів може бути предметом втручання, якщо вид втручання передбачено законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності чи громадської безпеки для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню інформації, отриманої конфіденційно, або для підтримки авторитету та неупередженості судової влади.

В усьому світі визнається вплив преси як четвертої влади. Автократія потребує преси так само, як і демократія. Суспільні потреби та смаки формують зміст ЗМІ та зміст постійного власника. Ця функція медіа щодо визначення порядку денного є важливим аспектом інституційного зв'язку між пресою та політикою.

Виконуючи вищезазначені функції, преса також пропонує інтерпретації – судження про сенс і значення побаченого. Такі судження часто включають критику або схвалення.

Усі ці документи не означають, що журналістика бездоганна. Як людська інституція, преса схильна до людських недоліків. Волтер Кронкайт, колишній співробітник Колумбійської телерадіомовної служби (CBS), у наступному процитованому зверненні до деяких журналістів кілька десятиліть тому дуже авторитетно визнав, що преса може бути упередженою [11].

Проголошення права висловлювати думки, публікувати, знати та оприлюднювати вважається одним із великих історичних прав і свобод. Свобода преси виконувати свою роль виражає тезу, що без неї (тобто журналістики або преси) не може бути віль-

ного суспільства, однак зауважте, що свобода преси не є самоціллю, а засобом досягнення мети вільного суспільства.

Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун стверджує, що свобода вираження думок є одним із найцінніших прав людства, стверджуючи, що свобода вираження думок лежить в основі будь-якої іншої свободи та забезпечує основу для людської гідності. Він переконаний, що «вільні, плюралістичні та незалежні засоби масової інформації» необхідні для здійснення свободи преси [12].

Концептуальні засади запобігання та протидії злочинам проти журналістів на глобальному рівні покладені в основу дослідження і спираються на глобальну стратегію реалізації Плану дій ООН щодо забезпечення безпеки журналістів та розв'язання проблеми безкарності, спрямованого на створення вільного й безпечного середовища для журналістів та працівників засобів масової інформації, щоб сприяти зміцненню миру, демократії, прав людини та прогресу в усьому світі [13].

Журналісти піддаються ризику у різних ситуаціях та обставинах, у першу чергу в ситуаціях збройних конфліктів, але не лише у них, а й інших. У багатьох випадках журналісти ризикували життям, щоб розслідувати питання корупції, організованої злочинності та зв'язків між владою чи релігійними групами. Згідно зі списком, складеним Міжнародною федерацією журналістів (International Federation of Journalists) у тісній координації з Міжнародним інститутом безпеки новин (International News Safety Institute), у 2011 році загинуло 106 журналістів і співробітників ЗМІ, у порівнянні з дев'яносто чотирма у 2010 році. Ще двадцять журналістів та їхніх співавторів загинули внаслідок інцидентів, пов'язаних із стихійними лихами. Близький Схід був найбільшою зоною смертей, де загинуло тридцять два журналісти та працівники ЗМІ. За кількістю жертв найбільш небезпечними для журналістів країнами стали Ірак, Пакистан і Мексика (по 11 загиблих); Філіппіни, Лівія та Ємен (по 6 жертв); а також Гондурас та Індія (по 5 загиблих) [14].

За останні роки лише 14% випадків злочинів проти журналістів, працівників ЗМІ та виробників соцмереж закінчувався обвинувальним вироком, а 86% випадків вбивства журналістів залишаються безкарними [15]. Такий *рівень безкарності* є поганим не лише в принципі з точки зору порушення верховенства права, з точки зору якого кожна держава зобов'язана захищати своїх громадян у цілому. Ще більше занепокоєння викликає те, що *безкарність* нападів на журналістів, зокрема, посиляє сигнал широкій громадськості мовчати про корупцію, екологічну шкоду чи порушення прав людини. Результатом є самоцензура в суспільстві та ерозія громадської довіри до судової системи. Таким чином, безкарність також створює порочне коло. Ті, хто погрожує або застосовує насильство до журналістів, впевнені, що можна знехтувати будь-якою перспективою покарання а коли безкарність стає всеохоплюючою, вона породжує самоприскорюваний цикл, що зміцнюєть-

ся з кожним додатковим порушенням, яке спонукає низький ризик неминучості покарання [16].

Враховуючи масштаби і географічний спектр, юрисдикція при переслідуванні злочинів, а також запобіганні та протидії злочинності проти журналістів, може бути як національна (яка є предметом інших досліджень), так і транснаціональна (екстериторіальна), а також міжнародно – правова. Почнемо з останньої.

Міжнародний правовий аспект та екстериторіальна юрисдикція

На міжнародному правовому рівні, зазначимо, що, перед усім, що міжнародне публічне право — це велика сукупність правових норм, стандартів і норм, що визначають відносини між суверенними державами. Його головною функцією є сприяння міждержавному миру та злагоді, і з цією метою він черпає свої правила та норми з міжнародних договорів, звичаєвого права, загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями, а також судових рішень, винесених як національними, так і міжнародними судами [17]. Оскільки міжнародне право діє переважно через згоду держав, держава може вирішувати порушувати договір або не виконувати рішення Міжнародного суду ООН (МС). У такому випадку міжнародне право має ефективні механізми забезпечення дотримання договорів, превентивних норм тощо. Статут ООН уповноважує Раду Безпеки ООН відповідно до розділу VII вводити торговельні, дипломатичні чи військові санкції для підтримки міжнародного миру та злагоди, а також вжити відповідних заходів згідно зі статтею 94 для забезпечення виконання рішень, винесених Міжнародним судом.

Крім міжнародних механізмів примусового виконання, деякі національні юрисдикції також передбачають механізми примусового виконання з метою дотримання принципів міжнародного права. Наприклад, стаття 1, розділ 8, Конституції США дозволяє Сенату США приймати закони про покарання за порушення закону націй і застосовувати *екстериторіальну юрисдикцію* [18]. Перша поправка дозволяє будь-якій особі в Сполучених Штатах публічно критикувати політичних лідерів, не побоюючись покарання з боку держави. Журналістам, чия робота може включати розслідування державних службовців, надається додатковий захист. Але що відбувається, коли робота журналіста американського видання ображає іноземного лідера, за наслідками чого помста іноземного лідера перетворюється на кримінальний злочин і вбивство такого журналіста? Тут постає підстава виникнення й екстериторіальної юрисдикції при притягненні до відповідальності за скоєний злочин і перешкодження законній професійній журналістській діяльності.

З огляду на те, що журналіст був легальним резидентом і мав офіційні журналістські стосунки і замовлення робіт від редакції американського видання (Washington Post), федеральні прокурори США були зобов'язані провести розслідування та потенційно порушити кримінальну справу проти вбивць Хашоггі, який раніше законно проживав

у США, хоча не був громадянином США в межах категорії **екстериторіальна юрисдикція країни** [19]. Хоча принципи міжнародного права застерігають від того, щоб одна країна заявляла про виключну юрисдикцію для переслідування злочинів, скоєних в інших країнах, але суди США та міжнародне право визнають, що екстериторіальна юрисдикція — щодо злочинів, скоєних за межами Сполучених Штатів — може бути виправданою за певних обставин.

По-перше, *екстериторіальна юрисдикція* може бути доцільною, наприклад, якщо злочин порушує життєво важливі інтереси держави, яка розслідує кримінальну справу. Вбивство видатного журналіста, який писав для американської газети, є яскравим прикладом такої цензури з поза кордону, яка в сучасному дискурсі, що все більше та за своєю суттю глобалізується, підриває свободу слова та преси тут, у Сполучених Штатах. Суди також визнали екстериторіальну юрисдикцію для правопорушень, які відбуваються в одній країні, а наслідки відчуваються в іншій (один із прикладів – постріл в когось по інший бік міжнародного кордону). Крім того, екстериторіальна юрисдикція вважається прийнятною для таких злочинів, як піратство, тероризм і тортури, які засуджуються міжнародним співтовариством.

Візьмемо за приклад обвинувачення в катуванні. Відповідний федеральний закон у США передбачає кримінальна відповідальність за будь-яку дію, вчинену особою, яка діє «за законом» — юридичний термін, коли хтось має повноважну владу, і навіть якщо вона її не має — з метою заподіяння суттєвого фізичного чи психічного болю, каліцтва або страждання. І кримінальний кодекс екстериторіально застосовується лише до «актів тортур, вчинених за межами Сполучених Штатів. Існує федеральна екстериторіальна юрисдикція щодо таких злочинів, якщо злочинець є громадянином Сполучених Штатів або ймовірний правопорушник знаходиться на території Сполучених Штатів, незалежно від громадянства жертви чи ймовірного правопорушника» [20]. Катування в іноземному консульстві, безумовно, є достатньою підставою для розслідування ФБР.

По-друге, іншим потенційним шляхом обвинувачення злочинців з поза меж національного кордону через міжнародний ордер на розшук після вироку суду може бути федеральна справа про цивільні права, заснована на законі, який захищає здійснення особами своїх конституційних прав [21]. Якщо двоє або більше людей вступають у змову з метою «пошкодити майно, пригнічувати, погрожувати або залякувати» будь-якого жителя Сполучених Штатів у вільному здійсненні захищених конституцією прав і якщо це призведе до смерті, то зловмисникам може загрозувати довічне ув'язнення або їх може бути засуджено до смертної кари.

Отже, міжнародне право визнає, що катування є настільки жахливим злочином, що країни зобов'язані переслідувати катувальників у межах своїх кордонів, навіть якщо злочин скоєно в іншому географічному місці поза кордоном, застосовуючи у тому числі і екстериторіальну юрисдикцію при

розслідуванні і винесенні вироку. Неважливо, добровільно чи вимушено особа, яка застосовує тортури, прибула до Сполучених Штатів; важливо лише те, що він потрапив на територію країни, що розслідувала злочин. Якщо влада США зможе організувати затримання і пересування до себе іноземних підданих підозрюваних в США і передачу їх під юрисдикцію Сполучених Штатів, вони можуть бути притягнуті до відповідальності за катування у США. Це не є винятковим випадком, бо Сполучені Штати вже мали подібний досвід раніше.

Висновки. Злочини проти журналістів підпадають під дію багатьох юрисдикцій, включаючи, але не обмежуючись, юрисдикцію щодо злочинів проти людяності згідно зі статтею 5 Римського статуту. Прокурор може здійснювати юрисдикцію згідно зі статтею 13 (b) Римського статуту за зверненням Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, яка діє згідно з Главою VII Статуту Організації Об'єднаних Націй. Суд також може здійснювати юрисдикцію щодо злочинів проти людства, якщо вони відбуваються повністю або частково в одній чи кількох державах, які є учасниками Римського статуту. Стаття 7 Римського статуту визначає «злочин проти людства», як широкомасштабний або систематичний напад на цивільне населення, включаючи переслідування за

політичними переконаннями. Акти переслідування включають вбивства, тортури, зґвалтування, свавільне ув'язнення або інші нелюдські дії подібного характеру, що навмисно спричиняють великі страждання.

В контексті екстериторіальної юрисдикції, як приклад, обраний у цій статті стосовно вбивства журналіста Джамалі Хашоггі (законного резидента та особи, що займалась професійною журналістською діяльністю на законних засадах в США), хоча виникають дискусійні питання щодо застосовності американських цивільного та кримінального кодексів екстериторіально у справі Хашоггі, зокрема, чи повинна жертва перебувати в Сполучених Штатах під час злочину, якщо жертва не є громадянином. Проте, законодавча історія застосування кодексів на підставі минулих прецедентів переконливо свідчить про те, що вона найбільш імовірно може застосовуватися. Юрисдикція США застосовна через те, що зачеплені життєво важливі (суттєві) інтереси демократичного ладу США, а також через те, що у Сполучених Штатах, де здійснювалась його професійна законна журналістська діяльність, мав місце утиск конституційних прав Хашоггі і як людини, і як професійного журналіста, якому перешкождали за кордоном (екстериторіально) у здійсненні своєї журналістської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. UNHRC, Resolution adopted by the Human Rights Council on 6 October 2020. A/HRC/45/L.42/Rev.1. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G20/260/18/PDF/G2026018.pdf?OpenElement>
2. Blanchard, M.A. (1977). The Hutchins Commission, the press and the responsibility concept. *Journalism Monographs*, 49. <https://www.aejmc.org/home/wp-content/uploads/2012/09/Margaret-A.-Blanchard.The-Hutchins-Commission.May-1977.pdf>
3. Baran, S.J. and Davis, D.K. (2006). *Mass communication theory: Foundations, ferment and future* (4th ed.). Pakistan: Thomson Wadsworth.
4. Hutchins, R. M. (1947). *Commission on Freedom of the Press: A free and responsible press*. Chicago: University of Chicago Press.
5. Європейська конвенція з прав людини. Європейський суд з прав людини. Council of Europe. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr
6. Ahmet Yıldırım проти Туреччини – 3111/10. Рішення ЄСПЛ від 18.12.2012. <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-126863&filename=001-126863.pdf&TID=ihgdqbxnfi>
7. Baumbach, Trine. 2016. Are Journalists to be Punished for Doing their Job? 2016. *Bergen Journal of Criminal Law & Criminal Justice*. 4, 1, p. 102-124.
8. Axel Springer AG v. Germany (n 3), п. 79. Справа ЄСПЛ, Рішення від 7.02.2012. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22item%22:%7B%22001-152697%22%7D%7D>
9. Council of Europe's Parliamentary Assembly Resolution 2035 (2015) final version, on Protection of the safety of journalists and of media freedom in Europe. https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/parliamentary-assembly-adopted-texts/-/asset_publisher/3EiBXIMCQhRS/content/recommendation-2062-2015-and-resolution-2035-2015-protection-of-the-safety-of-journalists-and-of-media-freedom-in-europe
10. Bernadette Rainey, Pamela McCormick, and Clare Ovey. Jacobs, White & Ovey, *The European Convention on Human Rights* (Oxford University Press). 2014. 792 pages. <https://global.oup.com/academic/product/jacobs-white-and-ovey-the-european-convention-on-human-rights-9780198847137?cc=us&lang=en&>
11. Tobin, Jonathan S., Cronkite and the Roots of Media Bias. *Commentary*. MAY 21, 2012. <https://www.commentary.org/jonathan-tobin/walter-cronkite-roots-of-liberal-media-bias-cbs-fox-news/>
12. Ban Ki-moon. Freedom of Expression, a Fundamental Human Right. 2016. *UN Chronicle*. <https://www.un.org/en/chronicle/article/freedom-expression-fundamental-human-right>
13. UN PLAN OF ACTION ON THE SAFETY OF JOURNALISTS AND THE ISSUE OF IMPUNITY. CI-12/CONF.202/6. August 16, 2017. OHCHR. https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/journalists/2023-01-31/un-plan-on-safety-journalists_en.pdf
14. Camus, A. 1998. *The Practical Guide to Humanitarian Law «Calling things by the wrong name adds to the affliction of the world»*. <https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/journalists/>
15. UNESCO. International Day to End Impunity for Crimes against Journalists. UNESCO International Days. November 2, 2023. <https://www.unesco.org/en/days/end-impunity>
16. Bhattarai, B., Mainali, M., Ghimere, J., Upadhyay, A., Center for Investigative Journalism – Nepal. IMPUNITY IN NEPAL AN EXPLORATORY STUDY. September 1999. https://cijnepal.org.np/wp-content/uploads/2015/11/nepal_impunity.pdf

17. ООН. Статут ООН від 26 червня 1945 року. https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
18. Constitution of the United States. United States Senate. March 9, 1789. <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm>
19. Bollinger, Lee C. How the U.S. Could Prosecute Jamal Khashoggi's Killers. COLUMBIA UNIVERSITY IN THE CITY OF NEW YORK. OFFICE OF THE PRESIDENT. March 31, 2019. <https://president.columbia.edu/news/how-us-could-prosecute-jamal-khashoggis-killers>
20. CRIMINAL RESOURCE MANUAL. CRM 1-499. Article 20. Torture (18 U.S.C. 2340A). <https://www.justice.gov/archives/jm/criminal-resource-manual-20-torture-18-usc-2340a>
21. US Code. 18 U.S. Code § 241 – Conspiracy against rights. <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/241>

СОКОЛЕНКО О.Л.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара***КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ
ТЕРИТОРІЙ У СВІТЛІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ****KEY ASPECTS OF THE LEGAL STATUS OF THE TEMPORARILY OCCUPIED
TERRITORIES IN THE LIGHT OF FOREIGN EXPERIENCE**

Стаття присвячена аналізу ключових аспектів правового статусу тимчасово окупованих територій з урахуванням зарубіжного досвіду. Зокрема, стаття досліджує різноманітні підходи до визначення правового статусу таких територій у різних країнах та регіонах світу. Вона звертає увагу на роль міжнародного права у вирішенні конфліктів, пов'язаних з тимчасовою окупацією, а також на необхідність діалогу та міжнародної співпраці для знаходження мирного вирішення конфліктів та відновлення територіальної цілісності країн. Стаття розглядає різноманітні підходи та практики різних країн (зокрема, Грузії та Молдови) щодо визначення правового статусу таких територій, а також акцентує увагу на важливості використання міжнародного права та міжнародних стандартів у вирішенні подібних конфліктів. Автори досліджують роль міжнародного співтовариства та можливість співпраці між країнами для забезпечення мирного врегулювання конфліктів і відновлення територіальної цілісності країн. Зазначається, що розуміння зарубіжного досвіду є важливим кроком у вирішенні подібних проблем у власній країні, і на основі цього аналізу робляться висновки та рекомендації для управлінців та політичних діячів. Автори звертають увагу на значення міжнародного співтовариства у сприянні вирішенню конфліктів та встановленні правового порядку на тимчасово окупованих територіях; на ключові аспекти, такі як міжнародне право, правові норми, міжнародні конвенції та домовленості, що визначають правовий статус окупованих територій у світлі міжнародної співпраці та дипломатичних зусиль. В статті розглядаються різні моделі та підходи до управління тимчасово окупованими територіями у різних країнах та регіонах світу. Зокрема, аналізуються приклади успішних та неуспішних стратегій врегулювання конфліктів та відновлення територіальної цілісності держав. На основі зібраної інформації робиться висновок про необхідність комплексного підходу та урахування інтересів всіх сторін для вирішення проблем, пов'язаних з правовим статусом тимчасово окупованих територій.

Ключові слова: *тимчасово окупована територія, правовий статус, військова агресія, збройний конфлікт, ТОТ, анексія.*

The article analyzes the key aspects of the legal status of the temporarily occupied territories with due regard for foreign experience. In particular, the article examines various approaches to determining the legal status of such territories in different countries and regions of the world. It draws attention to the role of international law in resolving conflicts related to temporary occupation, as well as to the need for dialogue and international cooperation to find a peaceful solution to conflicts and restore the territorial integrity of countries. The article examines the various approaches and practices of different countries (in particular, Georgia and Moldova) in determining the legal status of such territories, and emphasizes the importance of using international law and international standards in resolving such conflicts. The authors examine the role of the international community and the possibility of cooperation between countries to ensure the peaceful settlement of conflicts and restoration of the territorial integrity of countries. It is noted that understanding foreign experience is an important step in solving similar problems in one's own country, and based on this analysis, conclusions and recommendations are drawn for managers and politicians. The authors draw attention to the importance of the international community in promoting conflict resolution and establishing the rule of law in the temporarily occupied territories; to key aspects such as international law, legal norms, international conventions and agreements that determine the legal status of the occupied territories in the light of international cooperation and diplomatic efforts. The article examines different models and approaches to the management of temporarily occupied territories in different countries and regions of the world. In particular, examples of successful and unsuccessful strategies for conflict resolution and restoration of the territorial integrity of states are analyzed. Based on the collected information, the author concludes that an integrated approach and consideration of the interests of all parties are necessary to resolve the problems related to the legal status of the temporarily occupied territories.

Key words: *temporarily occupied territory, legal status, military aggression, armed conflict, TOT, annexation.*

Постановка проблеми. У сучасному світі питання тимчасово окупованих територій стають дедалі більш актуальними та складними. Ця проблема має важливе значення як на національному, так і на міжнародному рівні, оскільки вона стосується безпеки, прав людини, економічного розвитку та збереження міжнародного порядку. Зокрема, ключовим аспектом вирішення цієї проблеми є правовий статус тимчасово окупованих територій, який визначається комплексом норм і правил, які регулюють відносини між окупантом та територією, що зазнала агресії. У світлі зарубіжного досвіду вирішення цього питання набуває особли-

вого значення. Різноманітні країни та міжнародні організації розробляють та застосовують різні стратегії та підходи для вирішення проблеми тимчасово окупованих територій. У цій статті ми пропонуємо провести аналіз ключових аспектів правового статусу тимчасово окупованих територій з урахуванням зарубіжного досвіду. Ми розглянемо різні правові моделі, які застосовуються в різних країнах та міжнародних організаціях, проаналізуємо їх переваги та недоліки, а також визначимо можливі шляхи вдосконалення правового режиму для забезпечення стабільності та захисту прав населення на тимчасово окупованих територіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжнародно-правове явище окупації вивчається у працях І.М. Макарова, Я. Броунлі, К. Буна, Ф. Боше-Солнье, Ф. Бурріна, Е. Давіда, М. Догеля, Й. Дінштейна, С. Ратнера, Ф. Кальховена, Ф.І. Кожевнікова, С.О. Коровіна, О.М. Толочка, І.І. Лукашука, В.М. Репецького, Я. Роненена, К. Свинарського, В.М. Шуршалова, Т. Ферреро, Р.З. Хайрова, І.М. Арцибасова. Дослідження питання протидії окупації за практикою окремих країн здійснювалися Дж. Кер-Ліндсеєм, Р. Струмом, Б. Медденсом, Н. Макеваном, А. Лекурсом, Г. Ховгаром, М. Акреном. Серед українських науковців більш поширеною є практика дослідження пострадянських кейсів (Н.В. Нечуєва-Юрійчук, К.М. Вітман, О.В. Алексеїченко, Ю.А. Чугаєнко).

Мета. Метою є систематизація та аналіз правових аспектів, що стосуються тимчасово окупованих територій на основі міжнародного досвіду. Ця стаття ставить за мету вивчення різних підходів до врегулювання конфліктів та визначення правового статусу окупованих територій у різних країнах світу, на прикладі Грузії та Молдови. Стаття спрямована на розгляд актуальних питань міжнародного права, правових норм та домовленостей, які визначають статус окупованих територій. Основною метою є висвітлення різних моделей управління тимчасово окупованими територіями та вивчення їхнього впливу на міжнародні відносини та конфліктологію. Відповідно, мета статті полягає у розумінні проблематики окупованих територій у контексті міжнародного права та пошуку науково обґрунтованих рішень для врегулювання ситуацій, пов'язаних з окупацією.

Виклад основного матеріалу. Тимчасово окуповані території - це території, які тимчасово перебувають під контролем іншої держави або непідконтрольні державі внаслідок військової агресії, анексії або інших дій [1, с. 364]. Це може бути результатом конфліктів, окупації або анексії. Такі території часто викликають серйозні проблеми в галузі безпеки, прав людини та міжнародних відносин. Наприклад, деякі приклади таких тимчасово окупованих територій включають Східну Україну (Донецьку та Луганську області), окремі райони Запорізької, Миколаївської, Харківської, Херсонської областей, АР Крим. Тимчасово окупована територія України - це частина території України, яка міжнародно визнається як частина України, але на яку фактично не поширюється контроль української влади через окупацію Росією під час конфлікту між Росією та Україною [7, с. 653]. Ця ситуація виникла спочатку під час окупації Криму, а також під час воєнних дій на сході України, а пізніше - у результаті повномасштабного вторгнення. За даними з 2021 року, під окупацією перебувала приблизно 7% території України, що складає близько 43 300 квадратних кілометрів, включаючи Автономну Республіку Крим, місто Севастополь та частини Донецької та Луганської областей. Протягом трьох місяців з початку російського вторгнення в 2022 році ця площа зросла в 2,9 рази.

Правовий режим тимчасово окупованої території

укладається в рамках Закону "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" [3], який доповнюється відповідними нормами Закону про суверенітет України над Донбасом. 7 лютого 2019 року Президент України визначив географічні координати лінії розмежування на Донбасі та склав перелік тимчасово окупованих територій у цьому регіоні. 18 липня 2022 року Верховна Рада України ухвалила закон, в якому використовує загальне формулювання "тимчасово окупована Російською Федерацією територія України" замість попередніх формулювань щодо тимчасово окупованих територій [2]. Зміни до Переліку територій, на яких ведуться бойові дії або тимчасово окуповані російською федерацією, вносяться Міністерством оборони та враховують пропозиції обласних військових адміністрацій.

Для проведення порівняльного аналізу ми звернемося до досвіду Грузії, та Молдови.

У складі колишнього Радянського Союзу формувалися конфліктні ситуації, які у кінці 1980-х років спричинили протистояння між центральною владою Грузії та національними меншинами осетинів та абхазів. У той час осетини і абхазі не вважалися найбільш численними національними меншинами в Грузії. Проте вони мали значний вплив через своє компактне проживання у стратегічно важливих північних регіонах країни, прикордонних з Росією, та домагалися автономії. Ці нації мають відмінності у мові та культурі. Осетини відносять себе до іраномовних аланів, тоді як абхазі до абхазської мовної групи. Історія взаємин грузинів та осетинів була напруженою. Після розпаду Російської імперії осетини виступали проти грузинської демократичної республіки, що призвело до міжетнічних конфліктів. Південна Осетія, відома в Грузії як Самачабло або Цхінвальський регіон, з 1922 року мала статус автономії в складі Грузинської Радянської Республіки. Осетини довгий час домагалися більшої автономії та навіть об'єднання з Північно-Осетинською республікою в Росії. Абхазі, наближені до черкесів, колишніх ворогів Російської імперії, теж виступали за власну автономію. Після захоплення Грузії радянськими військами у 1921 році Абхазія мала тимчасовий статус республіки, але згодом була включена до складу Грузії.

У кінці 1980-х років у Грузії спостерігався активний рух за незалежність та вихід із СРСР. Важливою подією стала "Тбіліська трагедія" 9 квітня 1989 року, коли радянські війська та ОМОН розігнали демонстрацію проти російського імперіалізму та комунізму, що призвело до загибелі 20 осіб.

У той же період активізувалися сепаратистські рухи в Південній Осетії та Абхазії, 9 квітня 1991 року, на другу річницю Тбіліської трагедії, Грузія проголосила свою незалежність від СРСР.

У грудні 1991 року Верховна Рада Південної Осетії оголосила про її незалежність, а у січні 1992 року осетинські націоналісти організували референдум, який підтвердив бажання стати незалежною та

приєднатися до Росії. Спалахнули збройні сутички, під час яких територія Південної Осетії розподілилася - столицю Цхінвалі та деякі села контролювали сепаратисти, в той час як Грузія зберігала контроль над іншими грузинськими селами. Президент Грузії в червні 1992 року підписав домовленості про припинення вогню, укладені не з осетинськими сепаратистами, а безпосередньо з Росією («Домовленості про принципи мирного врегулювання грузинського-осетинського конфлікту» або «Дагомиські домовленості»).

Російська Федерація зобов'язалася до виведення з Південної Осетії військового контингенту, що залишився там ще з періоду СРСР. Була утворена спеціальна комісія, призначена для контролю за роззброєнням нелегальних збройних формувань, зокрема, сил самооборони Південної Осетії. Ця комісія включала представників Росії, Грузії, російської Північної Осетії та сепаратистських угруповань Південної Осетії. Крім того, були сформовані миротворчі сили, склад яких включав війська Грузії, Росії та Північної Осетії. Операція була під наглядом Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ).

Після укладення Дагомиських домовленостей виникла війна в Абхазії. У серпні 1992 року Грузія ввела свої війська та Національну гвардію в Абхазію, де залишилися лише частини радянської армії, що присягнули Росії та займали нейтральну позицію. Внаслідок поразок грузинських військ від сепаратистів, які отримували підтримку з Росії та чеченських добровольців, Грузія мусила вступити до Співдружності Незалежних Держав (СНД), якого прагнула Росія. У травні 1994 року за посередництва Кремля була укладена угода про припинення вогню між Грузією та абхазькими сепаратистами. У регіон був введений миротворчий контингент СНД, що складався з російських військових. Протягом багатьох років спроби реінтегрувати Абхазію та Південну Осетію за допомогою перемовин не були успішними. Сепаратистські утворення стали залежними від Росії, а роль "миротворця" дозволяла Кремлю впливати на грузинську політику та утримувати Грузію в складі СНД. Зовнішня політика Російської Федерації стосовно країн Південного Кавказу від 1990-х років була спрямована на членство у СНД, захист зовнішнього кордону та наявність російських військових баз.

Першою спробою виключення російської сторони з активних учасників цього конфлікту був висловлений Президентом Грузії на той час через виступ на Парламентській Асамблеї Ради Європи у 2005 році в Страсбурзі "План мирного врегулювання грузинсько-осетинського конфлікту" [5, с. 274]. У цьому плані пропонувалися засоби для примирення, які лишалися тими ж, що і протягом попередніх 15 років, такі як максимальна автономія, економічні пільги, фінансові допомоги та інвестиції, захист і розвиток культурної самобутності національних меншин. Однак змінилися ролі ключових учасників. Зі складу цих учасників було виключено Російську Федерацію з метою врегулювання інтернаціональ-

ного конфлікту. Існуючу комісію з представників Росії, Північної та Південної Осетії, Грузії необхідно було замінити на більш репрезентативний миротворчий орган, позбавивши Росію ролі єдиного миротворця в зоні конфлікту.

У Грузії 5 січня 2008 року відбувся референдум, де 77% виборців висловили підтримку вступу країни до НАТО. Внаслідок цього Грузія та Україна подали заявки на отримання Плану дій щодо членства в НАТО, отримавши відкрите підтримку Сполучених Штатів. Проте на саміті Франція та Німеччина відмовили в підтримці ПДЧ для обох країн. На Бухарестському саміті Грузії та Україні було обіцяно перспективу членства в альянсі, але без конкретних строків і без надання ПДЧ [8, с. 230]. Ці події спровокували заяву президента Путіна про "предметну", а не декларативну, підтримку Абхазії та Південної Осетії, а глава Генштабу російської армії погрожував вжиттям військових заходів, якщо Грузія та Україна вступлять до НАТО. Нині деякі експерти вважають наслідки Бухарестського саміту катастрофічними, вказуючи на стратегічну помилку з серйозними геополітичними наслідками (Ж.-С. Монгреньє, Г. Перепелиця).

"Серпнева" російсько-грузинська війна стала апогеєм конфлікту між Грузією та Осетією, в результаті якого Президентом РФ 26 серпня 2008 року було офіційно визнано Південну Осетію та Абхазію як суверенні і незалежні держави. Таким чином, Російська Федерація фактично почала здійснювати контроль над територіями Цхінвальського району та Абхазії з моменту завершення цього конфлікту, хоча вона продовжує відкидати цю інтерпретацію.

З самого цього часу почалася процедура, що відома як «бордерізація», яка представляє собою процес утвердження адміністративної лінії розмежування (далі - АЛР), перетворення цієї лінії з умовного штрих-пунктирного обмеження на реальний фізичний бар'єр, призначений виконувати функції державного кордону після визнання Москвою суверенітету Абхазії та Південної Осетії. Цей процес супроводжується встановленням фізичних перешкод, таких як загородження, огорожі, встановлення прикордонних знаків, контрольно-слідової смуги, постів спостереження.

"Бордерізація" містить у собі три основні складові:

1) будівництво фізичної інфраструктури, призначеної для примусу осіб, транспортних засобів та товарів пересуватися через спеціальні пункти пропуску, розташовані вздовж АЛР;

2) встановлення та забезпечення дотримання режиму "бордерізації"; контроль за дотриманням режиму та порядком перетинання АЛР здійснюють російські прикордонники та силові структури так званих республік;

3) формування порядку перетинання АЛР, що передбачає наявність відповідних документів і необхідність здійснення його через "офіційні" пункти перетину.

За даними Служби національної безпеки Грузії, загальна протяжність адміністративної лінії розмеж-

ування, що відокремлює тимчасово неконтрольовану частину Грузії (Цхінвальський район), становить 350 км. Офіційна інформація з Тбілісі вказує на наявність 149-кілометрової АЛР, яка відділяє Грузію від Абхазької Автономної Республіки.

23 жовтня 2008 р. у зв'язку з окупацією території Абхазії Грузія прийняла Закон "Про окуповані території" з відповідними змінами. Згідно із законодавством про окуповані території, в'їзд іноземних громадян та осіб без громадянства у сепаратистські регіони з Росії є неприпустимим, за винятком випадків, коли на такі подорожі надано спеціальний дозвіл від грузинської влади. За порушення цих норм може бути накладено штраф або передбачено позбавлення волі строком від двох до чотирьох років або значний грошовий штраф у розмірі від 1000 до 1500 доларів США. Не суперечачи грузинському законодавству, іноземці можуть в'їхати в Абхазію тільки з напрямку Зугдіді, а в Південну Осетію - з боку Горі. У той же час влада Південної Осетії забороняє в'їзд з грузинського боку та вимагає перетинати кордон із Росією. Щодо Абхазії, такі обмеження розповсюджуються на громадян Російської Федерації. Закон про окуповані території не лише обмежує пересування, але й регламентує будь-яку економічну діяльність в Абхазії та Південній Осетії, що потребує дозволу або ліцензії від грузинських державних органів. Заборонено також фінансування такої діяльності та здійснення грошових переказів.

Окремий режим в'їзду встановлюється лише для іноземних громадян і осіб без громадянства, які перебувають на території Грузії на законних підставах. Цей режим характеризується відсутністю чітко визначених ознак його легітимності, оскільки відсутні вимоги до документів для в'їзду або виїзду з визначених осіб на/з Тимчасово Окупованих Територій (ТОТ) Грузії, а також не вказується перелік офіційних пунктів пропуску для таких дій. Замість цього зазначається лише необхідність здійснення цих дій з територій, які перебувають під суверенною владою Грузії: з напрямку Зугдідського муніципалітету для в'їзду на територію "Абхазії" та з напрямку Горійського муніципалітету для в'їзду на територію "Південної Осетії". При цьому встановлюється лише кримінальна відповідальність за порушення цього порядку, яка описана у розділі XXXVIII Кримінального кодексу Грузії [4], що включає статті, які регулюють порушення правового режиму на ТОТ. Наприклад, стаття 322-1 КК Грузії передбачає відповідальність за порушення порядку в'їзду / виїзду на/з ТОТ, здійснені іноземцем чи особою без громадянства. Альтернативна санкція цієї статті передбачає штраф або позбавлення волі на строк від 2 до 4 років. Відсутність окремого порядку в'їзду / виїзду на/з ТОТ Грузії для громадян цієї держави та кримінальне покарання можна пояснити тим, що ТОТ Грузії є невід'ємною частиною її території і не потребує окремого порядку для пересування цілісною та неподільною територією.

Узагальнюючи викладене, необхідно встановити спільні та відмінні риси практики унормування Тим-

часово Окупованих Територій (ТОТ) України та Грузії. Спільні риси включають:

- 1) Визнання ТОТ як невід'ємної частини національної території обох держав.
- 2) Поява ТОТ обох країн як наслідок збройної агресії Російської Федерації.
- 3) Подібне визначення меж ТОТ через проекцію загальноприйнятих меж територій.
- 4) Встановлення алгоритму перетину ліній розмежування, які відокремлюють суверенні території від ТОТ.

Відмінні риси включають:

- 1) Відсутність уніфікованого підходу до вирішення цієї проблематики та різний підхід до визначення правового режиму ТОТ.
- 2) Різний підхід до порядку провадження економічної діяльності на ТОТ.
- 3) Український законодавець прийняв три закони, тоді як у Грузії регламентація цього спектру суспільних відносин здійснюється одним законом.
- 4) Українське законодавство має практичний механізм перетину ліній розмежування як для власних громадян, так і для іноземців та осіб без громадянства, що відрізняється від неоднозначного грузинського підходу, який є обов'язковим лише для іноземців і осіб без громадянства.

З урахуванням питань зовнішньої та безпекової політики України, вирішення «замороженого» конфлікту в Молдові щодо Придністров'я несе загрози для України як країни-гаранта та сусіда. Невирішені суперечності між Молдовою та Придністров'ям гальмують процес роззброєння та виведення російських військ з Придністровського регіону, що потенційно загрожує Україні.

Придністровський конфлікт подібний до конфлікту на сході України, тому аналіз досвіду молдовського кейсу може бути корисним для України у вирішенні подібних проблем. Український законодавець прийняв три закони для регулювання ситуації, тоді як у Молдові регламентація цього спектру суспільних відносин здійснюється одним законом. Вивчення Придністровського конфлікту набуває актуальності через події, що відбулися в Україні в 2014 році, коли російські війська окупували територію та створили самопроголошені «ЛНР» та «ДНР».

У сучасних умовах особливо актуальною стає проблема можливості застосування зброї масового ураження під час конфлікту та розширення складу учасників, що створює загрозу для національної безпеки окремих країн та регіону в цілому.

Придністровська Молдавська Республіка є невизнаним автономним утворенням, яке виникло після збройного конфлікту 1992 року. Передумовою цього конфлікту була радикалізація молдавського національного руху та ігнорування національних особливостей радянським урядом. Відповідь уряду Молдови була використання «жорсткої сили», включаючи військову діяльність, щоб придушити невдоволення та повернути контроль над територіями. Російська Федерація втрутилася у конфлікт, ввівши військові сили для підтримки сепаратистів.

У Стратегії національної безпеки Молдови незаконне перебування іноземних військ, політичний сепаратизм і втрата контролю над східними регіонами, зокрема Придністров'я, все ще вважаються постійною загрозою незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці країни. Незважаючи на стан "замороженості" конфлікту, намагання його вирішення продовжуються. Однією з ключових стратегій є посередницька переговорна діяльність, яка з 2005 року здійснюється в рамках формату "5+2", в якому беруть участь Молдова та Придністров'я як сторони конфлікту, Росія й Україна як країни-гаранти, ОБСЄ як посередник, а Європейський союз та Сполучені Штати як спостерігачі. Однак, незважаючи на тривалий процес переговорів, домовленостей щодо статусу Придністров'я так і не досягнуто. З 2013 року змінилася тактика переговорного процесу, і застосовується "тактика малих кроків", спрямована на вирішення соціально-економічних проблем, що перешкоджають примиренню сторін.

Додатково, важливою перешкодою у врегулюванні конфлікту є неприйняття учасниками позицій опонента. Наприклад, Молдова націлена на зміну посередника (Росії) та виведення її військ і озброєння з території Молдови [6, с. 31]. Водночас, Молдова прагне зберегти унітарну форму державного устрою. У цьому контексті важливим є розгляд Меморандуму Козака, запропонованого у 2003 році, який передбачав асиметричну передачу повноважень Придністров'ю та Гагаузії та перетворення Молдови на федерацію. Однак цей план так і не був підписаний тодішнім президентом Молдови.

Щодо інтересів "Придністровської Молдавської Республіки", вони спрямовані на політичну незалежність та міжнародне визнання. Проте різні погляди сторін та відсутність компромісу щодо важливих питань унеможливають успішний процес вирішення конфлікту.

Анексія Криму Російською Федерацією в березні 2014 року спричинила обговорення владою Молдови потенційних загроз для її територіальної цілісності та національної безпеки. Серед цих загроз висвітлюються ситуація в Придністров'ї та ставлення у Гагаузії, де 2 березня 2014 року відбувся референдум, де більшість місцевого населення підтримало автоматичну незалежність Гагаузії у випадку втрати Молдовою суверенітету, а також виразило підтримку вступу Молдови до Митного союзу ЄАЕС. На міжнародному рівні такі дії спричинили обурення і спричинили озвучення турбот стосовно можливого розширення російської агресії. Ці опаски підкреслені в заяві президента Литви на екстреному засіданні ЄС, де відзначалося, що Росія може намагатися змінити кордони держав у регіоні, включаючи Молдову. Також висловлені опаски щодо військових загроз з боку Російської Федерації в прикордонних областях з Україною, які можуть вплинути на безпеку Молдови у зв'язку з можливим наступом російських військ на Придністров'я. Російські дії також висвітлені у зверненні голови Верховної Ради

Придністров'я до російського керівництва з проханням визнати незалежність регіону, але на даний момент Росія не прийняла жодних заходів для зміни статусу Придністров'я.

24 березня 2023 року в Офіційному моніторі Молдови було опубліковано закон, який передбачав зміну назви мови з "молдовської" на "румунську" у Конституції та інших державних законах. Ця зміна була внесена з метою відповідності законодавства рішенню Конституційного суду від 2013 року, яке визнало пріоритет Декларації про незалежність Молдови, де було згадано румунську мову, над текстом Конституції, зокрема щодо найменування державної мови. Ця мовна проблема виникла ще з часів проголошення незалежності Молдови у 1991 році. У Молдові існує молдавська говірка, яка є різновидом румунської мови та поширена переважно на території колишнього Молдавського князівства. Зазначено, що під час радянської епохи молдавська мова була офіційно визнана та єдиною вживаною, проте після розпаду Радянського Союзу було повернуто латиницю. Незважаючи на це, існувала певна розбіжність у вживанні термінів, оскільки Конституція та Декларація про незалежність використовували різні терміни. Однак у окупованому Росією Придністров'ї залишається вживання "молдовської" мови на кирилиці, поруч з українською та російською.

Таким чином, тимчасово окуповані території Молдови (Придністров'я) та України мають декілька спільних рис та ситуацій:

1. У обох випадках території були окуповані іншими країнами без згоди відповідних держав та порушення міжнародного права.
 2. Уряди Молдови та України втратили контроль над частинами своїх територій через військову агресію та незаконну окупацію.
 3. На окупованих територіях спостерігаються систематичні порушення прав людини, включаючи обмеження свободи слова, затримання опозиціонерів та активістів, та інші форми репресій.
 4. Обидві окуповані території стали об'єктом військової агресії, що призвело до військових конфліктів та втрат серед цивільного населення.
 5. Міжнародне співтовариство визнало окупацію цих територій незаконною і ввело на них санкції, проте поки не вдалося повністю відновити суверенітет та територіальну цілісність Молдови та України.
- Хоча тимчасово окуповані території Молдови та України мають деякі спільні риси, є також істотні відмінності:

1. Придністров'я виникло внаслідок розриву з Молдовою після розпаду Радянського Союзу, тоді як окупація Криму та конфлікт на Донбасі були наслідком анексії Росією після Майдану в 2014 році.
2. Крим офіційно анексований Росією, що признається лише деякими країнами, в той час як Придністров'я залишається під спірним статусом з обмеженим міжнародним визнанням.

Висновки. Аналіз зарубіжного досвіду підкреслює складність визначення правового статусу територій, які знаходяться під тимчасовою окупацією.

Різні країни мають різні підходи до цього питання, що відображається в їхній законодавчій базі та міжнародних зобов'язаннях. Зарубіжний досвід підтверджує важливість міжнародного права у вирішенні питань, пов'язаних з тимчасово окупованими територіями. Міжнародні норми та договори визначають

права та обов'язки сторін у конфлікті, а також принципи врегулювання ситуації. Зарубіжний досвід свідчить про необхідність активного діалогу між сторонами конфлікту та міжнародною співпраці для знаходження мирного вирішення конфліктів та відновлення територіальної цілісності країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Антипов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
4. Кримінальний кодекс Грузії : Закон Грузії (кодекс) від 22.07.1999 № 2287 / Сакартвелос парламенті. URL: <https://cutt.ly/LkTBOG2>
5. Міжнародне публічне право: підручник: у 3 т. / за ред. В. Ф. Антипенко. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. Т. 1. 422 с.
6. Надутий А. В. Територіальна єдність, цілісність і недоторканість: до питання співвідношення понять. Право і безпека. 2016. № 1(60). С. 29–34
7. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконті, 2008. Т. 3. П-Я. 862 с.
8. Целуйко В. О. Роль України в російсько-грузинській війні та її вплив на політику України у воєнній сфері. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». Харків, 2009. Вип. 14(839). С. 229–233.

ЗМІСТ

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Живова Ю. В.

ФАКТОРИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН.....3

Патерило І. В.

СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН7

Рябець Р. В.

РОЛЬ ЗАКОНОДАВСТВА У ПОПЕРЕДЖЕННІ КРИМІНАЛЬНИХ ДІЯНЬ
У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....11

Юзікова Н. С.

КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ
У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН.....15

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Буряк К. М.

СІМЕЙНА БЕЗПЕКА ЯК ЧИННИК ПРОТИДІЇ
ТА ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ.....19

Сосков Р. Р.

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСОВНОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ТА ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЙ
У ПРИТЯГНЕННІ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ПРОФЕСІЙНІЙ
ЖУРНАЛІСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ І ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ.....23

Соколенко О. Л.

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ
У СВІТЛІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ.....29

CONTENTS

ENVIRONMENTAL LAW

Zhyvova Yu. V.

FACTORS CONTRIBUTING TO THE COMMISSION OF CRIMINAL OFFENSES
IN THE FIELD OF LAND RELATIONS.....3

Paterylo I. V.

SOCIAL CONSEQUENCES OF CRIMINAL OFFENSES
IN THE FIELD OF LAND RELATIONS.....7

Riabets R. V.

THE ROLE OF LEGISLATION IN PREVENTING CRIMINAL ACTS IN THE FIELD
OF LAND RELATIONS: PROBLEMS AND PROSPECTS.....11

Yuzikova N. S.

CLASSIFICATION OF CRIMINAL LAW CONSEQUENCES OF COMMITTING A CRIME
IN THE FIELD OF LAND RELATIONS.....15

CRIMINAL LAW AND PROCEDURE

Buriak K. M.

FAMILY SAFETY AS A FACTOR IN COUNTERING
AND PREVENTING DOMESTIC CRIME.....19

Soskov R. R.

CHALLENGING APPLICABILITY OF INTERNATIONAL LEGAL
AND EXTRATERRITORIAL JURISDICTION IN IMPOSING CRIMINAL LIABILITY FOR OBSTRUCTING
PROFESSIONAL JOURNALISTIC ACTIVITIES AND CRIMES AGAINST JOURNALISTS.....23

Sokolenko O. L.

KEY ASPECTS OF THE LEGAL STATUS OF THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES
IN THE LIGHT OF FOREIGN EXPERIENCE.....29

НОТАТКИ

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ**

Науковий збірник

Випуск 4

Коректура – Н.В. Пирог, Н.С. Ігнатова

Комп'ютерна верстка – Ю.В. Ковальчук

Формат 60x84/8.

Обл.-вид. арк. 3,45, ум.-друк. арк. 3,72.

Папір офсетний. Цифровий друк.

Наклад 300 примірників. Замовлення № 0224/146.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а.

Телефони: +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.